

NİSAN
MAYIS
HAZİRAN

96

SAYI: 112

ISSN 1300-1469

KOOPERATİFÇİLİK

ÜÇ AYLIK
KOOPERATİF İNCELEMELER DERGİSİ

TÜRK KOOPERATİFÇİLİK KURUMU
TÜRK KOOPERATİFÇİLİK EĞİTİM VAKFI

Türk Kooperatifçilik Kurumu Organları YÖNETİM KURULU

- Başkan :** **Prof.Dr. Rasih DEMİRCİ**
Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. İşletme Bölümü Öğretim Üyesi
- Başkan Yardımcısı :** **Doç.Dr. Burhan AYKAÇ**
Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Öğretim Üyesi
- Muhasip Üye :** **Kaplan YILDIZ**
T.C. Ziraat Bankası Kooperatifler Müdürü
- Üye :** **Doç.Dr. Kadir ARICI**
Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Öğretim Üyesi
- Üye :** **Yrd. Doç.Dr. Nevzat AYPEK**
G.Ü. Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi
- Üye :** **Mete BAŞÇI**
Tarım Kredi Koop. Merkez Birliği Genel Müdür Yardımcısı
- Üye :** **Erol DOK**
Ziraat Yüksek Mühendisi, İş adamı
- Üye :** **Prof.Dr. Celal ER**
A.Ü. Ziraat Fakültesi Öğretim Üyesi
- Üye :** **Dr. Şenol ERDOĞAN**
Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı
- Üye :** **Prof.Dr. Ahmet ÖZÇELİK**
A.Ü. Ziraat Fakültesi Öğretim Üyesi
- Üye :** **Kâmil ÖZDEMİR**
Pankobirlik Genel Müdürü
- Üye :** **Yrd.Doç.Dr. Ahmet TURAN**
A.Ü. Ziraat Fakültesi Öğretim Üyesi
- Üye :** **Nevzat USLUCAN**
Tarım ve Köyişleri Bakanlığı TÜGEM Değerlendirme ve Koordinasyon Dairesi Başkanı
- Üye :** **Dr. Selim YÜCEL**
Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.
Şeker Enstitüsü Deneme ve İstatistik Şubesi Şef Uzmanı
- Üye :** **Hayri YÜRÜR**
D.P.T. Uzmanı

DENETLEME KURULU

- Başkan :** **Nail TAN**
Kültür Bakanlığı Türk Halk Müziği Korosu Uzmanı
- Üye :** **Nail ÇELEBİ**
Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Başmüfettişi
- Üye :** **Dr. Mustafa DOYUK**
Tarım ve Köyişleri Bakanlığı APK Kurul Başkanı

HAYSİYET DİVANI

- Başkan :** **Nurettin HAZAR**
Türk Kooperatifçilik Kurumu Eski Başkanı
- Üye :** **Prof.Dr. Orhan ARSLAN**
G.Ü. Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi
- Üye :** **Hüsnü POYRAZ**
Türk Kooperatifçilik Kurumu Eski Başkanı

ISSN 1300-1469

KOOPERATİFÇİLİK

ÜÇ AYLIK KOOPERATİF İNCELEMELER DERGİSİ

Sayı 112

Nisan-Mayıs-Haziran 1996

Türk Kooperatifçilik Kurumu ve Türk Kooperatifçilik Eğitim Vakfı Tarafından
Üç Ayda Bir Yayınlanır
Fiyatı: 150.000.-TL.
Yıllık Abono: 500.000.-TL.
Yurtdışı: 3 \$

Yazışma Adresi: Türk Kooperatifçilik Kurumu
Mithatpaşa Caddesi 38/A - 06420 Kızılay/ANKARA
Tel: 431 61 25 - 431 61 26 Faks: 434 06 46

Türk Kooperatifçilik Kurumu Adına Sahibi
Prof. Dr. Rasih DEMİRCİ

Yazı İşleri Müdürü
Prof. Dr. Celâl ER
Teknik Sorumlu
İrfan GÜNDOĞDU

YAYIN KURULU

Başkan : Dr. Selim YÜCEL
Raportör : Osman OKTAY
Üye : Prof. Dr. Ahmet ÖZÇELİK
Üye : Yrd. Doç. Dr. Ahmet TURAN
Üye : İrfan GÜNDOĞDU

Yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
Başyazı.....	3
Su Ürünleri Üretimi ve Kooperatifçilik Prof. Dr. Ahmet ÖZÇELİK	5
Köylülerin Sosyal Güvenliğinde Yeri Olan Tarihi Sosyo-Kültürel Bir Kurum Olarak "Köy Ahiliği" Doç. Dr. Kadir ARICI	14
Ailesinin Geliri Tarım Ürünleri Olan Üniversite Öğrencilerinin Besin Tüketimleri Yrd. Doç. Dr. Nevin ŞANLIER, Yrd. Doç. Dr. M. Hamil NAZİK, Dr. İlhan OKTAR	28
Hizmet Sektöründe Kalite Yrd. Doç. Dr. Coşkun ATAYETER, Arş. Gör. Zafer YAMAN, Arş. Gör. Tamer ACUNER	40
Tokat İli Merkez İlçede Kuru ve Sulu Şartlarda Buğday Üretiminin Fonksiyonel Analizi Arş. Gör. Halil KIZILASLAN, Doç. Dr. A. Zafer GÜRLER, Öğr. Gör. Nuray KIZILASLAN	46
Tarıma Dayalı Sanayide Kooperatiflerin Yeri ve Önemi Yrd. Doç. Dr. Ahmet TURAN	59

BAŞYAZI

Değerli Kooperatifçiler,

Kooperatifçilik Dergisi'nin 112. sayısı ile yine sizlerle birlikte olmaktan memnunluk duyuyoruz.

30 Haziran'da başlayan Kooperatifçilik Haftası Ankara ve Silifke'de yapılan törenlerle Türk Kooperatifçilik Kurumu tarafından çeşitli etkinliklerle kutlandı. Fakat gerek Kurum üyeleri gerekse basın ve halkımızın kutlamalara ilgisizliğinin sürdüğü maalesef üzüntüyle izlendi.

Bu sayımızda da sizlerden kooperatifçilikle ilgili basılmak üzere yazı ulaştırılmaması, bu konudaki sıkıntımızın sürmesine yol açmıştır. Kooperatifçilikte başarının en önemli koşulu eğitimidir. Eğitimin içinde yer alan önemli faaliyetlerden birisi de yayındır. Kooperatifçilikle ilgili yayınların çok ağır finansal güçlüklerle rağmen sürdürülmesine çalışırken, kooperatifçi dostların dergilerimiz için yazı göndermeleri bizlere büyük kolaylık sağlayacağı gibi, kooperatifçilik eğitiminde de katkı da bulunacaktır.

Kooperatifçilik Dergisi'nin bu sayısında sizlere yine ilmi ağırlıklı bir yazı demetiyle ulaştırıyoruz.

ÖZÇELİK, "Su Ürünleri Üretimi ve Kooperatifçilik" isimli makalesinde Türkiye'de su ürünleri üretim potansiyelinin yeterince değerlendirilemediğini, hayvansal protein açığının kapanmasında yararlanılabilecek bu kaynaktan gerektiği ölçüde yararlanabilmek için üreticilerin örgütlenmesinin ve örgütlenmede kooperatifçiliğin önemine temas etmektedir.

ARICI, "Köylülerin Sosyal Güvenliğinde Yeri Olan Tarihi Sosyo-Kültürel Bir Kurum Olarak Köy Ahiliği" konulu yazısında Selçuklu ve Osmanlılarda önemli bir sosyo-kültürel kurum olan Köy Ahiliğinin köylülerin sosyal güvenliğindeki yerini vurguladıktan sonra, köylerde ahiliğin teşkilatlanma şekli üzerinde durmuştur.

ŞANLIER, NAZİK ve OKTAR, "Ailesinin Geliri Tarım Ürünleri Olan Üniversite Öğrencilerinin Besin Tüketimleri" isimli yazılarında ailelerin gelirlerini tarımdan sağlayan üniversite öğrencileri ile anket yapılarak toplanan verileri değerlendirmişler. Öğrenciler ve ailelerine ait toplanan verilerin analizi sonucunda bu ailelere beslenme konusunda eğitim verilmesi sonucuna ulaşılmıştır.

ATAYETER, YAMAN, ACUNER "**Hizmet Sektöründe Kalite**" konulu makalelerinde ülke ekonomisinin gelişmesiyle paralel olarak istihdamda ağırlığı artan hizmet sektöründe kalitenin önemi üzerinde durularak hizmet sektöründe kalite üretiminin önemi ve verimliliği artırıcı sonuçları ifade edilmiştir.

H. KIZILASLAN, GÜRLER ve N. KIZILASLAN, "**Tokat ili ve Merkez İlçede Kuru ve Sulu Koşullarda Buğday Üretiminin Fonksiyonel Analizi**" isimli araştırmada Tokat ili Merkez ilçede kuru ve sulu şartlarda buğday üretiminde kullanılan girdileri araştırmışlar, Cobb Douglas tipi üretim fonksiyonuyla girdi-çıktı arasındaki fonksiyonel ilişkiyi araştırmışlardır.

TURAN, "**Tarıma Dayalı Sanayide Kooperatiflerin Yeri ve Önemi**" isimli makalesinde tarım ürünlerini işleyerek onlara hizmet katarak, katma değer yaratan tarıma dayalı sanayide kooperatifçiliğin yeri ve önemini Türkiye için ortaya koymuştur.

Değerli Kooperatifçiler, Kooperatifçilik Dergimiz artık Türk Kooperatifçilik Kurumu ve Türk Kooperatifçilik Eğitim Vakfı'nın ortak yayım organı olarak çıkartılmaktadır. Böylece Eğitim Vakfı'nın kooperatifçilik eğitim faaliyetlerine katkı sağlayabileceği umulmaktadır.

Dergimizin gelecek sayıları için özellikle kooperatifçilikle ilgili yazılarınızı yayınlamak üzere beklediğimizi hatırlatırken, ilmi hüviyetli dergimizin daha tatminkar bir noktaya ulaşabilmesi için eleştiri ve katkılarınızdan yararlanmayı umuyoruz.

Kooperatifçi Selamlarımızla

SU ÜRÜNLERİ ÜRETİMİ VE KOOPERATİFÇİLİK

*Prof.Dr. Ahmet ÖZÇELİK**

Üç tarafı denizlerle çevrili, geniş iç su kaynaklarına sahip Türkiye, su ürünleri üretiminden niçin potansiyeli ölçüsünde yararlanamamaktadır? sorusunun cevabı mutlaka bulunmalıdır.

Su ürünleri üretimi günümüzde ve gelecekte bu üretim potansiyeline sahip tüm ülkelerin ekonomisine, belirli bir yatırım ve çaba karşılığı sürekli katkı sağlayan ve sağlayacak olan önemli bir kaynaktır. Su ürünlerinin öneminde, insan beslenmesinde olan yüksek düzeydeki hayvansal protein katkısı önde gelmektedir. Dengeli beslenmenin bilincinde olan ülkeler, hayvansal protein kaynaklarını daha da zenginleştirmek amacıyla denizlerden yüksek oranlarda yararlanmanın yollarını sürekli aramakta, geleceğe bugünden yatırım yapmaktadırlar.

Bir ülkede su ürünleri kaynaklarının devamlılık içinde kullanılması, geliştirilmesi, yeni av alanlarının tespiti ve stoklarından faydalanma, kaynakların ülkenin sosyal ve ekonomik amaçları doğrultusunda kullanılması, kaynakları oluşturan türlerin popülasyonlarının, stoklarının ve stokların yıllık üretimlerinin ve bunları etkileyen faktörlerin çok iyi bilinmesini gerektirmektedir.

Bugün dünyada, su ürünlerinden beslenmenin yanında ilaç, kozmetik, gübre ve daha bir çok sanayi dallarında yararlanılmaktadır.

Türkiye, coğrafi konumu ve değişik ekolojilere ve özelliklere sahip denizleri, sıcak ve soğuk iç su kaynaklarıyla çok çeşitli su ürünlerinin yetişme ve yetiştirilmesine imkan veren, su ürünleri potansiyeli yüksek bir ülkedir.

Ülkemiz 8333 km. kıyı şeridi, 175.715 km. akarsu ve 200 adet tabii göl, günden güne artan baraj ve gölet gibi su kaynaklarına sahiptir. Türkiye'nin üç tarafının denizlerle çevrili olması, büyük bir kıyı şeridi sağlamasına, ayrıca akarsu, göl, gölet ve barajlar ile büyük bir potansiyelle sahip bulunmasına karşılık, bu kaynaktan gerektiği gibi yararlanıldığı söylenemez. Çünkü su ürünlerinin üretimi, avlanması ve yetiştirilmesiyle ilgili birçok mesele henüz çözümlenememiştir. Avcılık ve üretim, değerlendirme ve pazarlama arasındaki dengesizlik, yetiştiricilik ve çevre kirlenmesi konularında yeterince etkili olunamaması, su ürünleriyle uğraşanların alt yapı ve eğitim eksiklikleri, eğitim faaliyetlerinde görülen dağınıklık v.b. sebeplerle su ürünlerinde henüz arzu edilen gelişmişlik düzeyine ulaşılmamıştır.

* A. Ü. Ziraat Fakültesi Öğretim Üyesi

Mevcut su ürünleri stoklarından yararlanabilmek ve bu kaynakların ekonomik olarak işletilebilmesini sağlamak, öncelikle bu stokların bilinmesine bağlıdır. Ülkemizde stok çalışmaları, kaynakların araştırılmasına yönelik çalışmalar yeterli düzeyde olmadığından, stok büyüklükleri hakkında yeterli bilgiler verilememekte, mevcut su sistemlerinden balıkçılık açısından yararlanabilmek için izlenecek yol ve yöntemler arzu edilen düzeyde olamamaktadır. Üretimde uygulanacak politikaları belirlemek, plan hedeflerini tayin etmek, öncelikle stokların boyutları konusunda yapılacak araştırmalar ve bunların sonuçlarına bağlı bulunmaktadır. Son yıllardaki stok belirleme çalışmalarındaki gelişmeler sevindiricidir.

Türkiye'de ekonomik olarak üretilebilecek tür sayısı deniz balıklarında 55, iç sularda ise 20 civarındadır.

Türkiye'de su ürünleri üretimini artırmak, su ürünleri kaynaklarının bilimsel ve rasyonel bir şekilde kullanılmasını sağlamak için 22.3.1971 tarihinde 1380 sayılı Su Ürünleri Kanunu yürürlüğe girmiş ve bu kanunun bazı maddeleri 1986 yılında tadil edilmiştir. Sağlanan bu yasal ortam, su ürünleri üretim miktarında bir artış ve su ürünleri teşkilatlanmasında bir gelişme sağlamıştır. 1985 yılından sonra su kaynaklarının korunmasının ve diğer hizmetlerin çeşitli bakanlıklara dağıtılması, su ürünleri üretimini olumsuz etkilemiştir. Üretim artışında, su ürünleri için Devlet tarafından sağlanan teşviklerin yanı sıra, avlanma teknolojisindeki yenilikler de rol oynamıştır. Türkiye, su ürünleri üretim miktarı bakımından dünyada 30, Akdeniz ülkeleri arasında 3. sırada yer almaktadır.

6. Beş Yıllık Kalkınma Planında su ürünleriyle ilgili hedefler şunlardır:

- Plan döneminde su ürünleri üretiminin yılda ortalama % 7,7; iç talebin % 7,5; ihracatın % 12,0; ithalatın % 3,5 artması ve bu dönem sonunda kişi başına düşen yıllık iç talebin 16,2 kg olması.

- Plan dönemi sonunda iç talebin % 75,5'inin taze ve soğutulmuş, % 20,5'inin donmuş olarak karşılanması. Su ürünlerinin tüketiciye ulaştırılması için soğuk ve donmuş zincirin yurt düzeyinde etkinlikle kurulması.

Bu hedeflere ulaşmak için belirlenen ilke ve politikalar ise şöyledir:

- Su ürünleri üretimini artırıcı yönde kaynakların dengeli olarak kullanılmasına ve kullanılmayan kaynaklardan yararlanılmasına önem verilecektir.

- Açık deniz balıkçılığının geliştirilmesi için deneyimli ülkelerle işbirliği özendirilecektir.

- Yetiştiriciliğin içsular ve denizlerde yaygınlaştırılması için gerekli teşvikler sağlanacaktır.

- Uygun avlanma süre ve yöntemlerinin uygulanması, hastalık, parazit ve kirlenmelerin titizlikle izlenmesiyle koruma ve kontrol hizmetlerinin etkinliği artırılacak, uygu-

lama ve izleme sonuçlarına göre gereken önlemler alınacak, su ürünleri stoklarının korunması ve geliştirilmesi sağlanacaktır.

- Balıkçı barınağı, barınma ve çekek yeri gibi alt yapı yatırımlarına devam edilecek, üreticilerin teşkilatlanmaları desteklenecektir.

- Su ürünlerinin kalitesinin bozulmadan tüketiciye ulaşması amacıyla ülkede soğuk ve donmuş zincirin etkinlikle kurulması sağlanacaktır.

1990-1994 yıllarını kapsayan 6. Beş Yıllık Kalkınma Planında su ürünleri üretiminin yılda % 7,7 artacağı öngörülmüşken, bu artış 1990 yılına göre 1991'de % 5 azalma gösterirken; 1991 yılında göre 1992 senesinde % 24,6, 1992 yılına göre 1993'de % 22,38, 1993 yılına göre 1994 senesinde % 8,10 artmıştır. 1990 yılına göre 1994 senesindeki üretim artışı ise % 56,08 olmuştur. İç tüketim yılda % 7,5 artacağı öngörüldüğü halde 1990 yılına göre 1991 senesinde % 10,72 gerileme, önceki yıla göre 1992'de % 042,86; 1993 senesinde % 6,12; 1994'de ise % 7,10 artış olmuştur. İhracatın yılda % 12, ithalatın ise % 3,5 artması hedeflenirken 1990 yılına göre 1994 senesinde ihracat % 63,45 gerilemiştir. İthalat ise 1990 yılına göre 1994'de % 55,72 artmıştır. Dönem sonunda kişi başına düşen iç talebin yıllık 16,2 kg. olması hedef alınırken, bu rakam 1991 yılında 5,35 kg. 1992 yılında 7,51 kg, 1993 senesinde 7,80 kg, 1994 yılında ise 8,18 kg olarak hedefin gerisinde kalmıştır.

Görüldüğü gibi su ürünleri üretimi, ihracatı, ithalatı ve tüketimi 6. Beş Yıllık Kalkınma Planında hedef alınan rakamların 1991-1994 yıllarında tam gerçekleştirilemediği anlaşılmaktadır. Sayısal gelişmelerde istikrarsızlık vardır. Geniş bir su ürünleri üretim potansiyeli olmasına rağmen ülkemizin su ürünleri ihracatının son yıllarda azalması ve ithalatın artışı dikkat çekicidir.

7. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, su ürünleri sektörünün sorunları olarak; koruma ve kontrol hizmetlerinin yetersizliği, yetiştiricilik ve açık deniz balıkçılığının yeterli düzeyde geliştirilememiş olması, araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin yetersizliği, altyapı eksikliği, pazarlamada soğuk ve donmuş zincirin geliştirilememesi, üreticilerin yeterli ve etkin teşkilatlanamaması, kanunda yönlendirici kaynakları yönetici ve geliştirici yeterli bir yapının bulunmaması ifade edilmektedir. Yine su ürünleri kaynaklarının yıllık üretim potansiyeli ve bunları etkileyen faktörlerin iyi bilinmemesi, kaynakların korunması geliştirilmesi, etkin ve sürdürülebilir biçimde kullanılmasını etkiliyor denmektedir.

7. BYKP'nda hedef olarak; doğal ortamların korunması ve kontrolü, kaynakların sürdürülebilir şekilde kullanılarak üretimin artırılması, yetiştiricilik ve açık deniz balıkçılığının geliştirilmesi, altyapının tamamlanması, kurumsal yapının etkin şekilde yeniden oluşturulması, uluslararası anlaşmaların tamamlanması, pazarlamada soğuk ve donmuş zincirin geliştirilmesi amaçlanmaktadır.

1985-1994 döneminde üretimin en yüksek olduğu yıl 676.004 ton ile 1988 senesidir. 1985 yılından 1988 senesine kadar artan üretim 1989 yılından 1994'ye kadar azalmaya

başlayarak 1991 senesinde 364.661 ton ile dönemin en düşük seviyesine inmiştir. 1991 yılından sonra sağlanan üretim artışı ile 1994 senesinde 601 104 ton üretime ulaşılmıştır.

1985 yılında 10 962 ton olarak ihracat 1989 senesinde 25.957 tona çıkmış daha sonra azalmaya başlamıştır. 1985 yılında 195 ton olan su ürünleri ithalatı artarak 1994 yılında 25.695 tona çıkmıştır.

Kişi başına su ürünleri tüketiminde dünyada ilk sırayı İspanya 44,67 kg/yıl alırken bunu Portekiz 36,83 kg/yıl, Japonya 33,89 kg/yıl, ABD 22,10 kg/yıl, Fransa 18,92 kg/yıl izlemektedir. Dünya ortalaması 18,36 kg/yıldır. Bu rakam Türkiye'de, dünya ortalamasının yarısından daha az olup, 8.18 kg/yıl seviyesindedir. 1994 yılı sonunda 16,20 kg/yıl olması hedeflenirken, Türk insanının beslenmesinde hayvansal protein açığını kapatmak için oldukça iyimser bir rakam öne sürülmüştür. Ancak bu rakam 1994 yılında tutturulamamıştır. Su ürünleri üretimi konusunda gerekli artışların gerçekleştirilememesi hala tüketimi 8,18 kg/yıl seviyelerinde sürdürmeye sebep olmuştur. Avrupa Birliği ülkelerinde kişi başına su ürünleri tüketiminin Türkiye tüketiminden 1 kat ile 6.5 kat daha fazla olduğu ortaya çıkmaktadır. Türkiye ortalaması kişi başına su ürünleri tüketimi 8.18 kg/yıl olmasına karşılık bu rakam bölgelere göre 1-20 kg arasında değişebilmektedir.

1994 yılı verilerine göre Türkiye'de üretilen 542 268 ton deniz ürünlerinin %26,97'si balık unu ve yağ fabrikalarında işlenmekte ve konserve yapılmakta %1'ini üreticiler tüketmekte, kalan kısım (%72.03) ise kooperatif ve birlikler, komisyoncu ve üretici tarafından satılmaktadır.

Su ürünleri ihracatı değer olarak incelendiğinde en önemli ihracat geliri muhtelif balıkların dış satımından sağlanmakta, bunu midye, karides, salyangoz, kerevit, ahtapot ve kalamar, kurbağa, istiridye vb. izlemektedir. İhracat taze ve işlenmiş olarak daha çok Fransa, Almanya, Hollanda, Belçika, İtalya, İsviçre gibi Avrupa ülkeleriyle Japonya'ya yapılmaktadır.

Dünya denizlerindeki verimlilik sıralamasında özellikle Karadeniz kıyılarımız ikinci derecede verimli bölgeler arasında bulunmakta ve ülkemiz balıkçı ülkeler arasında yer almaktadır. Haliç tipi, tuzlu ve karışık su sistemlerinde yaşayan balık türleri açısından da Türkiye diğer Akdeniz ülkelerine göre daha zengin bir balık topluluğuna sahiptir.

Karadeniz derin bir deniz olmasına karşılık deniz ürünleri açısından farklı bir durum göstermektedir. Çünkü yüzeyden itibaren mevsimlere göre 150 - 250 metre derinliklerin altında yeterli oksijen bulunmayışı ve H2S bulunuşu sebebiyle balıkçılık yönünden sığ bir deniz görünümündedir. Ancak bol akarsuların döküldüğü Karadeniz, toplam deniz ürünleri üretiminin büyük ölçüde karşılandığı verimli bir deniz görünümündedir.

Marmara Denizi ise, toplam deniz ürünleri üretiminin ortalama %12'sinin sağlandığı ikinci derecede önemli bir iç denizdir. Marmara Denizi, Karadeniz'deki deniz ürünleri türlerine ilave olarak Akdeniz türlerini de içeren Karadeniz'den daha zengin tür çeşitliliğine sahiptir.

Ege denizinde tür adedinin Marmara ve Karadenize oranla daha fazla arttığı söylenebilir. Ege Denizi özellikle demersal türler yönünden çok çeşitlilik göstermektedir. Toplam deniz ürünleri üretimi bakımından Ege Denizi üretimi, miktar olarak ortalama %3.52 olmasına karşın değer yönünden verilen oranın çok üzerinde bir ekonomik getiriye sahiptir.

Akdeniz, toplam deniz ürünleri üretiminin %2.67'sini sağlamaktadır. Akdeniz'deki üretimde tür adedinin çokluğu ve miktar bakımından azlığı, denizin kendine has ekolojik şartları yanında deniz suyunun düşük verimlilikte olmasından kaynaklanmaktadır.

Dünya'da, yetiştirme, toplam balık üretiminde gittikçe önemli bir rol oynamaya başlamıştır. Dünya balık üretiminin yaklaşık %13'ü, yetiştirmeden elde edilmektedir. Ülkemizde yetiştiriciliği yapılan en önemli balıklar Sazan, Alabalık, Çipura, Karagöz ve Levrek'tir.

Tüketilen su ürünlerinin, su ürünleri gıda sanayii ürünü olmasındaki artışlar, üretim miktarı ve çeşitliliğine, teknolojik imkanlara, alışkanlıklara ve yaşam standartlarına göre değişiklik göstermektedir. Özellikle son yıllarda dondurarak ve konserve şeklinde ürün muhafazası gelişmektedir. Su ürünlerinin işlenerek değerlendirilmesi, belli av mevsimleri dışında da kullanımlarını sağlamaktadır. Dondurarak, konserve ederek, dumanlanarak, tuzlanarak ve kurutulularak su ürünlerinin işleme imkanları arttıkça, toplam tüketim içinde taze tüketimin payı gerileyecektir. Ülkemizde, diğer ülkelerle karşılaştırıldığında, su ürünlerinin gıda sanayiinde kullanım payı çok düşüktür. Su ürünleri işleme tesisleri genellikle üretimin sağlandığı ve yoğun olduğu bölgelerde durulmuş olup, üretim daha çok ihracata yönelik olarak gerçekleştirilmektedir.

Su ürünleri üretiminin artırılması ve pazarlama organizasyonunun düzenlenmesinde en önemli araçlardan birisi de kooperatiflerdir. Özellikle az gelişmiş ülkelerde, su ürünleri üretimini artırmak, ürünleri üreticilerin dayanışma esasına göre kuracakları kooperatifler yoluyla değerlendirip, pazarlamak, tüketicilerin su ürünlerinden bol ve daha ucuz bir şekilde yararlanmasını temin etmek amacıyla, su ürünleri üretici, avcı ve sanayicilerinin kooperatif biçiminde teşkilatlanmaları gerekli olmaktadır. Türkiye'de deniz ürünlerinin satışında kooperatiflerin payının ancak %7.38 olması bu konudaki örgütlenme ve mevcut kooperatiflerin de etkin çalıştırılması ihtiyacını ortaya koymaktadır.

Türkiye'de balıkçılık kooperatifleri ilk defa 1942 yılında ele alınmıştır. 1950'li yılların başında Marshall Planı'ndan balıkçılık açısından faydalanabilmek için yeni kooperatif hamleleri olmuştur. Daha sonraki dönemde kooperatif sayıları ve üye sayısı artış göstermiştir. 31 Aralık 1995 tarihi itibarıyla Türkiye'de birim su ürünleri kooperatifi sayısı 313 ortak sayısı 16.000 civarındadır. Birlik sayısı 5'tir. Tarımsal amaçlı kooperatifler arasında yer alan su ürünleri kooperatifi sayısı 313, ortak sayısı 16.000 civarındadır. Birlik sayısı 5'tir. Tarımsal amaçlı kooperatifler arasında yer alan su ürünleri kooperatifleriyle halen ilgili olan bakanlık Tarım ve Köyişleri Bakanlığıdır.

Su ürünleriyle ilgili sorunların çözümünde kooperatif teşkilatlanmadan faydalanmak için bu kooperatiflerin üretimle birlikte, değerlendirme, pazarlama, planlama ve organizasyona önem vermeleri gerekmektedir.

Türkiye, Avrupa Birliğine (AB) uyum çalışmalarını sürdürürken, su ürünlerinde de bu çalışmaları yapması lazımdır. AB'nde su ürünleri faaliyeti büyük ölçüde kooperatif, kuruluşlarınca yürütülmekte veya bu kuruluşların kontrolünde bulunmaktadır.

Ortak ülke su ürünleri kooperatif üst teşkilatlarını bünyesinde toplayan Balıkçılık ve Tarım Kooperatifleri Birliği (COGECA) vardır. AB ülkelerinin balıkçılık kooperatifleri COGECA'ya entegredir.

AB ülkelerinde kooperatifler üst teşkilatlanmalarını tamamlamışlardır. Oysa Türkiye'de su ürünleri kooperatifleri henüz Birlik seviyesinde örgütlenmiştir.

Su ürünleri kooperatiflerinin kuruluş amaçları şunlardır:

1. Ortakların balık avlama faaliyetini düzenlemek,
2. Ortakların su ürünlerini piyasaya arza hazırlamak,
 - a) Çeşitli balıkları biraraya getirmek,
 - b) Standart sınıflara ayırmayı temin etmek ve cins ve durumlarına göre ayırmak,
 - c) Her çeşit balığı hijyenik şartlara, piyasa taleplerine ve standartlarına uygun şekilde ambalajlamak,
 - d) Toplanmış balıkların ticari ve verimliliği bakımından derhal ve öncelikle tutulması gereken uygulamaları yapmak, iyi muhafaza etmek ve nakil bakımından gereken tedbirleri almak.
 - e) Piyasaya sevk edilecek ve piyasaya sevki için toplanacak balıkların teknik hususiyet ve icaplarına uygun nakil vasıtalarının teminini, nakliye ücretlerinin, yükleme ve boşaltmasının en az masraflarla ve zararsız olması, malın derhal boşaltmasının en az masraflarla ve zararsız olması, malın derhal takip edeceği sahalara uygun bulunması için gerekli tedbirleri almak,
 - f) Piyasaya sevk işlerinde balığın istenilen ve ihtiyaca uygun şekilde hazırlanmış olmasına dikkat etmek,
 - g) Balığın tüketicinin eline geçinceye kadar kalitesini muhafaza etmesini temin edecek tedbirleri araştırmak ve uygulamak,
 - h) Aynı amaçla kurulacak kooperatiflerle birleşerek bölgesinde 1163 sayılı Kanunun 72. maddesine göre balıkçılık kooperatifleri birliği kurulmasına çalışmak ve kurulduğunda birliğe ortak olarak girmek.
 - i) Bu amaçların gerçekleşmesi için kooperatifler şubeler ve satış yerleri açmak, inşaa etmek, balığın muhafaza ve değerlendirilmesi ile ilgili her türlü soğuk muhafaza, dondurma, konserve, tuzlama, kurutma ve işleme, paketleme vesair sanayi tesisleri kurmak. Ortakların malzeme ihtiyaçlarını karşılamak üzere fiilen ithalat ve ürünlerin pazarlaması için ihracat yapmak.

Görüldüğü gibi kooperatif veya üst kuruluşlarının en son safhada ulaşmayı amaçlayabilecekleri hedefleri belirtilmiş bulunmaktadır. Ülkemizde kooperatifçiliğin gelişmesi için mevcut yasaların günün şartlarına uygun hale getirilerek uygulanmasının temini ile kooperatiflerin birliklerini ve üst kuruluşun teşkilatlandırılarak, su ürünleri sektörü hedeflerine uygun faaliyetlere girişmesi üreticinin ve sektörün gelişmesi için büyük önem taşımaktadır.

Su ürünleri kooperatiflerinin karşılaştıkları başlıca sorunlar şöyle sıralanabilir:

1- Kooperatifleşmeyi engelleyen faktörlerin bilgi yetersizliği ve inançları ile kooperatif mekanizmasının nasıl çalıştığı ve nasıl denetlendiğinin yeterince bilinmemesi kooperatiflerin gelişmesini engellemektedir.

2- Uygun organizasyon yapısının kurulmamış olması, kısa ve uzun vadeli planlama noksanlığı, piyasa ile ilgili bilgilerin kooperatif kuruluş yapısına ve hedeflerine uygun olmayışı kooperatiflerin etkinliğini azaltmaktadır.

3- Ülke düzeyinde su ürünleri faaliyetini etkin bir şekilde düzenleyen kamu kuruluşlarının verdiği eğitimin yetersizliği, kooperatifleşme hareketinin yetersizliğine neden olmaktadır.

4- Ülkede su ürünleri kooperatif faaliyetleri için verilen T.C. Ziraat Bankası kredilerinin kısa vadeli ve yüksek faizli olması ayrıca teminat istenmesi kooperatiflerin ve kooperatifçiliğin gelişmesini engellemektedir.

5- Su ürünleri üreticileri üretimlerini değerlendirip pazarlama yapabilmek için kooperatif ve birlikler bünyesinde etkili bir organizasyon yapmamakta ve gerekli finansman yetersiz kalmaktadır.

6- Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nca ayrılan mali kaynakların yetersizliği ve 1163 sayılı kooperatifler Kanunundaki gözlenen yetersizlikler, kooperatif ve birliklerin ekonomik güçten yoksun olarak kurulmasına ve gelişmemesine neden olmaktadır.

7- Göl, baraj gölü, dalyan gibi kamuya ait yerlerin kiralınmasında kira sürelerinin kısa olması nedeniyle kooperatifler ve birlikler sabit yatırım yapmamaktadır.

8- Ekonomik işletmeler olan kooperatif ve birlikler yeterli sermaye bulmada karşılaştıkları zorlukları ile yeterli mali yapıya ve güce sahip değillerdir.

9- Ekonomik güce sahip olmayan kooperatiflerin kendi aralarında birleşmeleri, güçlü kooperatifler ile birlik ve merkez birliği gibi üst kuruluşların meydana getirmeleri ve çok sayıda kooperatifin mevcut oluşu kooperatifçiliğin gelişmesini engellemektedir.

Su ürünleri kooperatiflerinin bu sorunlarının çözümlenebilmesi için aşağıdaki tedbirlerin alınmasında yarar vardır:

1- Kooperatif birlik ve merkez birliklerinin teşkilatlanması, sağlıklı olarak tamamlanması, sermaye yönünden geliştirilmeleri ve yeterli bir mali yapıya ve kredi sistemine kavuşturulmaları sağlanmalıdır.

2- Su ürünleri üreticilerinin kooperatifleşmeleri teşvik edilmeli ve bu üretim değerlendirme ve pazarlamaya yönelik entegre projelerin özel kolaylıklar ile kredilendirilmeleriyle sağlanmalıdır.

3- Su ürünleri kooperatif ve birliklerinin projeli yatırımlarının sabit ve işletme sermayesi ihtiyaçları yeterli bir şekilde ve zamanında karşılanmalı ve bunun için Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın mali kaynaklarının artırılmasına imkanlar, çerçevesinde önem verilmelidir.

4- Göl, baraj gölü, dalyan gibi kamuya ait yerlerin kiralanmasında kira müddeti, en az kullanılan kredinin vadesi kadar olmalıdır.

5- Su ürünleri üreticilerinin genel ve teknik kooperatifçilik eğitimine gereken önem verilmelidir.

6- Su ürünleri kooperatif ve birlikleri bünyesinde etkin bir denetim mekanizmasının kurulması sağlanmalıdır.

7- Kooperatif ve birliklerin, ekonomik bir işletme olarak kısa ve uzun vadeli planlama ve amaçların, hedefleri belirlenerek ülkenin ve bölgenin gereksinimine göre ve fizibilite etüdüne göre kooperatif ve birliklerin kurulmalarına çalışılmalıdır.

8- Kooperatif ve birlik üyelerini, araç ve gereçlerinin sosyal sigorta ve sigorta kapsamına alınmalarında kolaylıklar sağlanarak kooperatifçiliğin geliştirilmesi özendirilmiştir.

9- Kooperatif ve birlik, bünyelerindeki üyelerin yurt dışı ihtiyaçlarını temin ederek üyelerine kârsız verebilecek organizasyona kavuşturulmalıdır.

10- Devlete ait bulunan su ürünleri kaynaklarından avcılık ya da suni üretime uygun olanlar, kooperatif ve birliklerine öncelikle tahsis edilmeli, sabit yatırım yapanlara günün koşullarına ve ekonomik gelişmesine uygun olarak uzun dönemler için kullanma hakkı tanınmalıdır.

LİTERATÜR

- ANONYMOUS, 1989. Su Ürünleri ve Su Ürünleri Sanayii, DPT Yay. No: 2184-ÖİK: 344. Ankara.
- ANONYMOUS, 1989. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990-1994 DPT Yayını No: 2174, Ankara
- ANONYMOUS, 1995. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1996-2000, DPT Yayını. Ankara.
- ANONYMOUS, 1992. Tarım Özel İhtisas Komisyonu Raporu, TOBB Yay. No: 245, Ankara.
- ANONYMOUS, 1996, Su Ürünleri İstatistikleri, 1994, DİE Yayın No: 1850. Ankara.
- ÖZÇELİK, A., 1986. Su Ürünleri Kooperatifleri ve Krediler, Karınca Sayı, 589, s. 12-15.
- TANRIVERMİŞ, H. ve Arkadaşları, 1993. Türkiye'de Hayvancılığın Genel Ekonomik Durumu ve Temel Sorunları, Yaşar Eğt. ve Kültür Vakfı Yayını, Ankara.

KÖYLÜLERİN SOSYAL GÜVENLİĞİNDE YERİ OLAN TARİHİ SOSYO-KÜLTÜREL BİR KURUM OLARAK

KÖY AHİLİĞİ*

Doç. Dr. Kadir Arıcı **

GİRİŞ

Ülkemizde köy tarihi üzerinde zengin araştırmalar yapılabilmemiş değildir. Halbuki nüfusunun %45'inden fazlası köylerde yaşamaktadır. Köylere yönelik sağlıklı politikalar üretilebilmesi için köy gerçeğini ve sosyal ve ekonomik bakımından köylerin gelişim tarihinin iyi bilinmesi gerekir. Köylülerimiz sosyal ve ekonomik bakımdan korunmalıdır. Bu husus sanayileşmenin ve şehirleşmenin sağlıklı gelişimi bakımında elzemdir.

Öncelikle köy ile şehir arasındaki cazibe farkının azaltılması gerekir. Bu cazibe farkı azaltılabildiği ölçüde köyden şehre göç meselesi ile daha az karşılaşılacaktır. Köy problemlerinin çözümünde başka unsurların yanında köy kültürünün mutlaka araştırılması hatta canlandırılması ve geliştirilerek yeni nesillere aktarılması lazımdır. Bu şekilde köyde yabancılaşmanın da önü alınmış ve sağlıklı bir köy toplumu kurulmuş olur.

Özellikle köy toplumunun kendi kendine yeterli hale gelmesinde köyde sosyal dayanışmanın geliştirilmesi önem taşır.

Türk köyünde köy kültürünü etkileyen ve özellikle Orta ve Batı Anadolu'da bu etkisini sürdüren sosyo-kültürel kurumlardan birisi de Ahiliktir. Ahilik Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde Anadolu Türk toplumunda yalnızca şehirlerde değil köylere kadar yayılmak suretiyle köylerin sosyal hayatına büyük etki yapmıştır. İbn-i Batuta Seyahatnamesinde "Ahiler, Bilad-ı Rum'da oturan Türkmen milletini her vilayet, belde ve köyün-

* Bu çalışma ileride yazmayı düşündüğümüz kitabın bir taslağı olarak değerlendirilmelidir.

** Gazi Üni. İkt. ve İd. Bil. Fakültesi İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Hukuku Öğretim Üyesi

de mevcuttur." ifadesi ile bu gerçeği ifade etmiştir.¹ Ahiliğin köylere yayılmasının köy toplumu üzerindeki etkileri ayrıntılı sosyolojik araştırmalara ihtiyaç gösterecek bir olgudur.

Biz bu çalışmamızda elde edebildiğimiz bilgiler ışığında köylerde ahiliğin yayılması ve köy ahiliğinin bu alanda sağladığı ve de ahilik değerlerinin yeniden canlandırılabilirdiği zaman köylere sağlayabileceği katkıları ele alacağız.

I- AHİLİĞİN KÖYLERE YAYILMASI

1- Genel Olarak

Ahilik başlangıçta şehirlerde etkili olan bir kültürdü. Ahiliğin özü İslamın insani ilişkilerin bütün boyutlarına dair hükümlerinin özlü, sade ve her seviyede insanın anlayabileceği şekle getirilerek insanlara kazandırılması ve kültürlerinin bir parçası haline getirilmesinden ibarettir. Ahilik bir kültürdür. Ancak orta çağda yaygın şekilde bulunan esnaf teşkilatlarına yani loncalara bu kültürün hakim olması ahiliği aynı zamanda bir teşkilat haline de getirmiştir. Öyle ki ahiler kendi aralarında teşkilatlanmış ve bir teşkilat şematığı meydana getirmişlerdir.²

Şehirde özellikle de esnaf ve zanaatkarlar arasında yayılan ahilik zaman içerisinde köylere kadar yayılmıştır. Ahiliğin köylere kadar niçin ve nasıl yayılmıştır sorusu üzerinde durulmak lazımdır.

2- Ahiliğin Köylere Yayılmasının Sebepleri

Ahiliğin köylere kadar yayılmasının belli başlı iki sebebi bulunmaktadır. Bunlardan birisi tarihi diğeri ise kültürelidir.

A- Tarihi Sebepler

Bir sosyo-kültürel ve tarihi müessese olarak ahilik elbette gelişme süreci içerisinde meydana gelen olaylardan ve gelişmelerden etkilenecektir. Ahilik tarihi incelendiği zaman ahiliğin birtakım gelişmelerden büyük ölçüde etkilenmiş olduğu görülmektedir.

a- Ahilik Kültürünün Güçlenmesi

Ahiliğin köylere kadar yayılmasında ahilik kültürü bizzat bir faktör olarak etkili olmuştur. Müslüman Anadolu insanı için İslamın damıtılmış ve anlaşılabilir, uygulanabilir esaslarına dayalı ahilik kültürünü benimseme zor bir şey olmasa gerekti. Üstelik, o

¹ ŞEKER, Mehmet: *İbni Batuta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal-Kültürel ve İktisadi Hayatı ile Ahilik*. Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1993, s. 86.

² Geniş bilgi için bkz: ÇAĞATAY, Neşet.: *Ahlakla Sanatın Bütünleştiği Türk Kurumu Ahilik Nedir? TESK Yayını. No: 40, (Baskı yeri ve yılı yok); SOYKUT, Refik H.: İnsanlık Bilimi Ahilik, Ankara 1980.; aynı yazar Orta Yol Ahilik, Ankara 1971.; GÜLLÜLÜ, Sabahattin: Ahi Birlikleri. Ötüken Yayınları, İstanbul 1977; BAYRAM Mikail: Ahi Evran ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu. Konya 1991.*

dönemin köylere -günümüzde de- sosyal yardımlaşma ve dayanışmaya muhtaç ve mahkumdu. Devletin köylere yardım yapması gibi bir yükümlülüğü bulunmamaktaydı. İşte bu şartlar içerisinde köy halkını çok güçlü bir yardımlaşma ve dayanışmaya ve İslam ahlakına uygun bir birlikte yaşamaya götürecektir ahilik kültürünü benimsemek köy halkı için çok kolay olmuştur. Ahilik kültürü sayesinde köy halkı yoksulluğa, muhtaçlığa ve o dönemin şartları içerisinde namusunu, mülkünü ve hak ve menfaatlerini korumak gücünü elde etmişti.

Ahilerin şehirde kurdukları esnaf ve zanaatkar birliğindeki dayanışma, ahlaka uygun yaşama tarzı köylülerde büyük bir özenti yaratmakta ve bu güzellikleri kendi ortamlarına taşıma arzusunu kamçılıyordu.

İşte ahilerin fütüvvetnamelerle açıkladıkları ahilik esaslarını sözde bırakmayarak hayatlarına aktarmaları, davranış ve tavırları ile örneklendirmeleri ve yaşamaları ahiliğin köylere kadar yayılmasında da en önemli rolü oynamıştır.

Selçuklu sultanlarından bazılarının özellikle de I. Alaüd-din Keykubad'ın ahilere büyük destek vermesinin de Anadolu'da ahiliğin güçlenmesine katkısı olmuştur.³

b. Ahiler ile Mevleviler Arasındaki Çatışmalar

Ahiliğin köylere kadar yayılmasında mevleviler ile ahiler arasında ortaya çıktığı bilinen birtakım anlaşmazlıkların ve çekişmelerin de rolü olmuştur. Selçuklu Sultanlarının mevleviler yanında yer almaları ahilerin şehirlerden uzaklaşmasına yol açmış bulunmaktadır.⁴

Hemen ifade edelim ki mevleviler ile ahiler arasındaki çatışmanın rolü tartışılabilir.

c- Ahilerin Selçuklu Yönetimleri İle Çatışmaları

Anadolu'da büyük güç kazanan ahiler bu güçlerini Selçuklu Yönetimlerini de etkileyecek şekilde kullanmaya kalkışmışlardır.⁵ Sultanların kimilerinin yanında olmuşlar kimilerine ise karşı çıkmışlardır. Destekledikleri kişiyi kaybetmesi durumunda ise bunun faturasını ödemişlerdir.

Mevleviler ile Ahiler arasında Selçuklu yönetimi üzerinde etkinlik kurma mücadelesi de yaşanmıştır. Özellikle Mevleviler yönetimlere yakınlık kazandıkları dönemlerde ahilere baskı yapılması yönünde Selçuklu yöneticilerini tahrik etmişlerdir. Mesela Nurettin Caca'nın Kırşehir'deki isyanı bastırmaya görevlendirildiği olayda bu çekişmenin zararlarını Ahiler yaşamışlardır.⁶ Bütün bu çatışmaların temelinde ahilerin Anadolu'da halk nezdinde kazandıkları itibar ve ağırlığın büyük rolü olsa gerektir. Selçuklu

³ BAYRAM, Mikail: *Ahi Evran*, a.g.e. s. 82-83.

⁴ BAYRAM, Mikail: *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatı'nın Kuruluşu. Konya 1991*, s. 56-59. Özellikle *Ahiler ile Mevleviler arasındaki çatışmanın mahiyeti için bkz: a.g.e. s. 89 v.d.*

⁵ "Kimi Yazarlarca Bu Husus" *Ahi Birliklerinin Siyasi Fonksiyonu* olarak takdim edilmektedir. GÜLLÜLÜ, S.: a.g.e. s. 117.

⁶ BAYRAM, M.: a.g.e. s. 114, v.d.

sultanları bu gücü kendi iktidarları bakımından bir risk gibi kabul etmişlerdir.⁷ Ahilerin şehirlerden köylere gitmelerinde işte Sultanların ahileri sindirmeye yönelik hareketlerinin büyük rolü olmuştur.

d- Moğol İstilas

Ahiliğin Anadolu'da köylere kadar yayılmasında Moğol istilasının büyük rolü olduğu tesbit edilmektedir. Bu istilada zayıf duruma düşen Selçuklu Sultanlarına en büyük desteği o dönemde en güçlü sivil teşkilat olan ahi teşkilatı vermiştir.

Ahiler Moğollara karşı ordunun yanında savaşmışlardır.⁸ Bu savaşlarda ahiler büyük kayıplar verdikleri gibi Moğolların düşmanlıklarını da üzerlerine çekmişlerdir. Moğollar kadar Moğol yanlısı yöneticiler ahilerin direnişini kırmak için ellerinden geleni yapmaya başlamışlardır. Takibata maruz kalan ve katliama uğrayan ahiler Moğol zulmünden kurtulabilmek için bu zulmün ulaşamayacağı ücra yerlere ve köylere göçmüşlerdir.⁹

Selçuklu güçlerini yenen Moğollar başta ahiler olmak üzere kendilerine karşı savaşan bütün güçleri adeta yok etme savaşını sürdürmüşlerdir. İşte bu gelişmeler sonucunda ahilerden geride kalanlar kendilerini koruyabilmek için köylere kaçmak, saklanmak ve faaliyetlerini oralarda sürdürmek zorunda kalmışlardır. Bazı ahilerin ise köylerin dışında ya da köylerden uzak ıssız dağ başlarında yerleştikleri oralarda zaviyeler kurdukları da görülmüştür. Yine Moğol istilasından sonra ortaya çıkan Fetret döneminde de Ahilerin Anadolu'da başta Ankara olmak üzere bazı şehirlerin yönetimlerini ele aldıkları da bilinmektedir. Bu ahilerin ve ahiliğin o dönemde toplum hayatında ne kadar etkili bir güç meydana getirdiğini de ortaya koyar.

Ahiliğin köylere ulaşmasında şehirlerden köylere kaçan, köy yakınlarında zaviye kurmak suretiyle hayatlarını devam ettiren ahi büyüklerinin etkisi olmuştur.¹⁰

II- KÖYDE AHİLİK (YA DA KÖY AHİLİĞİ)

Ahiliğin köylerde de yayıldığı ve "köy ahiliği" adı verebileceğimiz ahiliğin yeni bir tarzının köy ortamında doğduğu kabul edilmektedir. Köy ahiliği bir kültür olarak bütün köylerde etkili olmuş ve köylüleri etkilemiştir.

Ahilik köylerde yayılırken köylere özgü birtakım teşkilatlanma ve müesseseler de meydana getirerek, şehirde esnaf ve zanaatkarlar arasında meydana getirdiği teşkilatlanma benzeri, teşkilatlanmıştır. Aşağıda köy ahiliğinin muhtevası üzerinde durulacaktır.

⁷ BAYRAM, M.: a.g.e. s. 125.

⁸ BAYRAM, M.: a.g.e. s. 115.

⁹ BAYRAM, M.: a.g.e. s. 155.

¹⁰ BAYRAM, M.: a.g.e. s. 157.

1- Köylük Bölgelerde Teşkilatlanmış Şekli ile Ahilik

Köylük bölgelerde ahilik iki şekilde teşkilatlanmış olduğu tesbit edilmektedir. Bunlardan birisi ahiliğin çoğunlukla köy dışında ancak köylük bölgelerde (kırsal bölgelerde) teşkilatlanma şeklidir. Bu teşkilat şekli "ahi zaviyeleri" adını almaktadır.

Ahilik köy içerisinde de teşkilatlanmıştır. Ahiliğin köy içerisinde teşkilatlanma şekli ise "Yaran Teşkilatları", Yaran Odaları ve Köy odalarından ibarettir. Yaran teşkilatı dışındakilerin bir teşkilat olarak kabul edilip edilemeyeceği tartışılabilir.

A- Ahi Zaviyeleri

a- Kuruluşu

Ahi zaviyelerinin kırsal kesinde kuruluşu Selçuklu döneminin son devirlerinde ve daha ziyade Beylikler Devrinde gerçekleşmiştir.¹¹ Bunda özellikle iki faktörün rol oynadığı ileri sürülmektedir. Bunlardan birisi Selçuklu döneminde Ahiler ile Selçuklu Yönetimi arasında meydana gelen çekişmedir. Selçuklu yönetimi bir dönemde ahilere karşı cephe almış ve ahiler ile mücadele başlatmıştır. Bunun üzerine bazı ahi büyüklerinin şehirlerden ayrılmış ve yerleşim birimlerinden uzak dağ başlarında kendi zaviyelerini kurmak suretiyle merkezi idrenin baskılarından kurtulmaya çalışmışlardır. Merkezi Selçuklu yönetimi bu şekilde tavır içerisine giren ve halkla irtibatı kopan ahilerle uğraşmayı bırakmışlardır. Bu ahi büyükleri daha ziyade köyler dışında ve ücra yerlerde kurdukları zaviyelerde kendi yaranları ile yaşamaya başlamışlardır. Ahilerin bu şekilde yaşadıkları zaviyeler aynı zamanda yakın köylerde yaşayan köylüler kadar o dönemde büyük ölçüde göçebe bir hayat sürmekte olan Türk boyları (Türkmenler başta olmak üzere diğer göçer Türk toplulukları ile) için birer kültürel cazibe merkezleri haline gelmişlerdir.

Zaviyelerin Beylikler döneminde çoğalmasında etkili olan bir başka faktör "MOĞOL" faktörüdür. Selçukluların Köseadağı Meydan Savaşı'nda Moğollara yenilmeleri sonucunda bütün Anadolu Moğol istilasına ve yağmasına uğramıştır. İşte bu dönemde Moğol güçleri karşısında en büyük direnmeyi Anadolu şehirlerinde örgütlü en büyük güç olan Ahiler vermiştir. Hatta Ahilerin Konya'nın Karamanoğullarına karşı savunmasında da büyük mücadele verdiği bilinmektedir.

Bu savaşlarda aynı zamanda büyük sayıda kayıp da veren ahiler Moğolların düşmanlıklarını da çekmişlerdir. Mücadelenin kaybedilmesi ve Moğolların Anadolu'da hakimiyet kurmaları üzerine ahi büyükleri başta olmak üzere çok sayıda ahi köylük bölgelere kaçmış ve yerleştikleri köylerde yahutta çoğunlukla ahi büyüklerinin yaptığı gibi ıssız bölgelerde kurdukları zaviyelerde hayatlarını idame ettirmeye başlamışlardır.

¹¹ DOĞRU, Halime: XVI. YY Sultanönü Sancağı'nda Ahiler ve Ahi Zaviyeleri, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1991, s. 20.

b- Ahi Zaviyelerinin Rollerini

Ahi zaviyelerinin muhtelif rollerinden söz etmek mümkündür. Bu roller hakkında aşağıda kısa kısa açıklamalarda bulunulacaktır.

aa- Ahilik Eğitim Merkezi

Ahi zaviyeleri birer eğitim merkezi durumunda idiler. Burada hem zaviye sahibi ahinin yararlarının sürekli eğitimleri verilmekteydi. Zaviye çevresinde yerleşik köylerde yaşayan gençler ve göçerler için buraları birer eğitim ve kültür merkezleri gibi çalışmaktaydı. Bu zaviyeler kuruldukları bölgenin yakın çevresi için ahilik kültürünün yayıldığı birer kültür merkezleri de olmuşlardır. Burada geleneksel eğitim sistemi ile talabeler ve çevre halkı eğitilmekte ve ahilik esasları onlara aktarılmaktaydı. Burada yaşayan ahiler hayatları ile de örnek davranışları ile de bir eğitim faaliyeti yürütmüş olmaktadır.

Zaviyeler "görgüsüzlere görgü bilgisizlere bilgi ve gençlere İslami edebi öğretirdi."¹²

bb- Konaklama Merkezleri

Ahi zaviyeleri gerek muhtaçlar gerekse yolcular açısından birer konaklama merkezi durumundaydılar. O dönemin ulaşım imkanlarının kısıtlılığı ve yolculukların uzun süre olması ve konaklamayı gerekli kılması ve günümüzdeki anlamda otel hizmet verecek kurumların mevcut olmaması sebebiyle zaviyeler bu ihtiyaçları gideren kurumlar niteliğinde çalışmaktaydı.¹³ Zaviyelerde yolcuların gece karanlıkta zaviyeyi (aynı şey köy odaları için de söz konusudur) tanıyabilmeleri ve bulabilmeleri için ışık da yakılmaktaydı. Buna "misafir ışığı" adı verilir.¹⁴

cc) Sığınma ve Yardım Merkezleri

Zaviyeler kimsesiz, muhtaç yoksullar için adeta birer sığınma merkezleri gibi de çalışmaktaydı. Zaviyelerin yolcular, yolda kalmışlar kimsesiz, muhtaç ve gariban için de birer konaklama, sığınma ve barınma yerleri rolü oynadıkları tesbit edilmektedir. Ahi zaviyelerinin adeta birer imaret gibi ücretsiz beslenme ve barındırma hizmeti vermesi sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı sağlayan ve örgütleyen kurumlar haline gelmelerine yol açmıştır.

¹² ÇALIŞKAN, Yaşar - İKİZ. Lütfi: *Kültür, San'at ve Medeniyetimizde Ahilik*, Kültür Bakanlığı Yayını Ankara 1993, s. 12.

¹³ ANADOL, Cemal: *Türk İslam Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnameler.*, Ankara 1991, s. 77.

¹⁴ ÇALIŞKAN - İKİZ: a.g.e. s. 48.

Zaviyelerde sürekli olarak kalmak ancak yaran olarak kabul edilmekle mümkündür. Bunun dışında kalanlar için süreli bir beslenme ve barınma hizmeti veriliyordu. Mesela zaviyelerde genellikle misafirlik 3 günde sınırlandırılmaktaydı.¹⁵

O çevrenin zenginleri ahi zaviyelerine sahip çıkmışlar ahi zaviyeleri de ahiliğin esasları içerisinde "kapısı açık, sofrası açık, eli açık" kurumlar -sosyal yardım merkezleri ve kurumları haline gelmişlerdir. Zaviyeler zamanla güçlenmiş "zaviye vakıfları" doğmuştur. Zaviye vakıfnameleri adı verilen vakıf senetleri incelendiği zaman zaviyelerin sosyal yardım açısından rolleri daha iyi anlaşılabilir. Mesela bir zaviye vakıfnamesinde zaviyeye uzak bölgelerden gelen her fakire elbise verilmesi, kaldığı sürece ücretsiz yiyecek ve günlük 100 dirhem; ayrılırken de 300 dirhem cep harçlığı verilmesi hükmü yer almaktadır.¹⁶ Ki bu vakfiye zaviyelerin sosyal güvenlik fonksiyonlarını da ortaya koymaktadır.

B- Yaran Teşkilatı

a- Anlamı

Köylük bölgelerde ahilik "köy ahiliği" olarak yayılmıştır. Burada esnaf ve zanaatkarlar olmadığına göre ahilerin köylerdeki faaliyetleri köylerin gençleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Ahiler köy gençlerini "Yaran Teşkilatı"¹⁷ adı altında teşkilatlandırılmışlar ve onların iyi bir insan, edepli bir insan iyi bir müslüman olarak yetiştirilmesine katkı sağlamışlardır.

Yaran teşkilatı belirli yaşın üzerinde genç erkeklerin katıldıkları bir gençlik teşkilatlanmasıdır. Tüzel kişilik sahibi olmamasına karşılık kendi içerisinde bir iç teşkilatlanması, iç disiplini ve yönetim organizasyonu olan bir teşkilatlanmadır.¹⁸ Yaranağası (Başağa) ve Yardımcısının (Küçükağa yahutta küçük başağa)lar yönetiminde köylük yerlerde özellikle kış geceleri belirli usullere tabi toplantılar ile faaliyetleri görülen ancak varlığı o toplumda süreklilik arzeden bir (gençlik) teşkilatlanma şeklidir.¹⁹ Yaran teşkilatı bütünüyle bir gençlik teşkilatı da sayılamaz. Yaran arasında az sayıda yaşlı

¹⁵ ŞEKER, Mehmet: a.g.e. s. 79.; İbni Batuta Erzurumlu Ahi Duman zaviyesi sahibinin "üçgünden az kalırsanız itibarımıza gölge düşer" dediğini nakletmektedir. ŞEKER, Mehmet: a.g.e. s. 48: Günümüzde de halk arasında bazı bölgelerimizde "üç güne kadar misafir üç günden sonra ne kafir" şeklinde bir latife mevcuttur. Bu latifenin kaynağının ahilikteki bu üç günlük misafirlik ve zaviyede kalma süresi olmak lazımdır.

¹⁶ ŞEKER, Mehmet: a.g.e. s. 52.

¹⁷ Yaran sözlük anlamında dostlar, sadık arkadaşlar muhabbet söyleşmek gibi anlamları olan bir kelimedir. Terim anlamında ise dostlardan tanıdıklardan sadık arkadaşlardan meydana gelen ortak amaçları doğrultusunda düzenli çalışmalar yapan teşkilat anlamına gelmektedir. Geniş bilgi için bkz: ER, Tülay: a.g.e. s. 1-6.

¹⁸ ER, Tülay: a.g.e. s. 2

¹⁹ Ahilik ve Yaran teşkilatı hakkında özellikle Çankırı temelinde ayrıntılı bilgiler veren bir özgün çalışma olarak bkz: Şeyh Oğlu Hasan: Çankırı Tarihi ve Halkiyatı Notlarından, 1932 (Teksir).

biraz fazla sayıda orta yaşlı ve büyük çoğunluğu gençlerden (18-20 yaşlarında) teşekkül eder.²⁰

Yaran teşkilatının doğuş nedenleri (i) Boş zaman değerlendirme gayesi, (ii) Eşkiyalara karşı korunma maksatlı bir teşkilatlanma, (iii) Orta Asya dönemi Türk kültürünün Anadolu'ya taşınması, (iv) Ahi teşkilatının köylerdeki uzantısı gibi sebepler sayılmaktadır. Biz Yaran teşkilatının hakim olduğu dönemleri bir ölçüde yaşamış bir kişi olarak Yaran Teşkilatlanmasında Ahilik Kültürünün birinci derecede etken olduğu inancındayız.²¹ Çünkü yaran adabı incelendiği zaman daha ziyade fütüvvetnamelerde sayılan görgü ve davranış/hareket kurallarından büyük ölçüde faydalandığı ortaya çıkmaktadır.

b- Faaliyet ve Fonksiyonları

aa- Faaliyetleri

Günümüzde artık folklorik bir değer arzettiği zannedilen ancak ülkemizin bazı yerlerinde hala etkili olmaya devam eden bu gençlik teşkilatlanması daha önceleri (mesela 30-40 yıl öncesinde) hem şehirlerde hem de köylük bölgelerde çok çok etkili bir gençlik teşkilatlanma şeklidir.

Yaran Teşkilatı bu maksatla gençlerin bir araya gelmesi yahutta çoğunluk daha önce bu teşkilat adabını bilen bir yaşlı kişinin çağrısı üzerine ortaya çıkmaktadır. "Yaren Yakmak" adı verilen ilk faaliyetleri yaran uşağının toplanmasıdır. Yarene ancak belirli nitelikte olan insanlar kabul edilir. Yalan söylemeyen, sır saklayabilen, büyük ve küçüğünü bilen gençler bu toplantılarda yaran adabını hem öğrenir hem de yaşarlar. yaran toplantıları bütün kış sürer. Bu toplantıların masrafları tek tek yahutta yardımlaşarak yaran uşağı tarafından karşılanır. Yaran toplantıları bir eğitim, sohbet ve eğlence ortamı niteliğindedir.

Yaran teşkilatının süreklilik arzeden faaliyetleri kış akşamlarında adına "yaren yakmak" denilen faaliyetten ibaret olmasına rağmen bu teşkilat düğünlerde ölümlerde,

²⁰ Yaran Teşkilatlanması Hakkında Bkz: TEZCAN, Mahmut: a.g.e. s. 10.

²¹ Çocukluk yıllarımızda Yaran Teşkilatının faaliyetleri ve köy toplumu bakımından etkileri hatta gücünü bütün açıklığı ile yaşama imkanına sahip oldum. Prof. Mahmut Tezcan'ın çalışmamızda faydalandığımız araştırmasını yaptığı Çankırı ili Eldivan ilçesinin hemen bitişiğindeki köyde (Eldivan Saray Köyü) geçen çocukluk dönemimizde Yaran teşkilatının başkanı olarak Başağanın ve Küçükağanın yaranuşağı nezdindeki ağırlığına defalarca şahit oldum. Yaran Teşkilatı Köy ihtiyar heyeti dışında köyde en büyük organize güç durumunda idi. Köy ihtiyar heyeti üyeleri arasında da gençliğinde Başağalık yapmış yaran ağaları ve uşakları bulunduğu için yaranlar köyde ihtiyar heyetine karşı saygı ve bağlılıkta kusur etmemeye çalışırlardı. Hatta ihtiyar heyeti köyün birtakım meselelerinin çözümünde yaran uşağından faydalanır iken Yaran Ağaları yolu ile onlara ulaşmayı tercih ederdi.

hastalık ve sel yangın gibi felaket hallerinde köye ve köylüye yardım yapan bir acil müdahale gücü gibi ortaya çıkardı.²²

Bu sohbetler yaran mensupları arasında çok güçlü dostluk, kardeşlik bağlarının doğmasına yol açar. Kendi içerisinde güçlü bir disiplini olan bu teşkilatlanma ile hem yaran mensupları hem de çevre için çok büyük faydalar sağlanabilirdi.

bb- Fonksiyonları

Yaran teşkilatının fonksiyonları aslında köy ahiliğinin gençlere kazandırılmasının sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu teşkilat faaliyetlerini ahilik adabına uygun olarak yürütmektedir. Yaran uşağının eğitim ve yönlendirilmesinde de ahilik esasları özellikle fütüvvetnamelerde yer alan umdeler dikkatle takip edilirdi. Yaran teşkilatının fonksiyonları olarak aşağıdakiler sayılmaktadır.

(i) Boş Zaman Değerlendirme Fonksiyonu

Yaran teşkilatlanması köy ortamında boş zamanları değerlendirmenin bir şekli idi. Televizyon, Sinema Tiyatro gibi eğlence imkanlarının bulunmadığı dönemlerde yarenler gençler için uzun kış gecelerini faydalı bir şekilde değerlendirme ve geçirme imkanı vermektedir. Yaren sohbetleri boş zamanları hem eğlenme hem de öğrenme ve eğitim imkanı hazırlayarak değerlendirmekteydi.²³

(ii) Hukuku Temin Fonksiyonu

Yaran teşkilatlanması gençler arasında örfü adete ve yaran teşkilatının kurallarına aykırı davranışların ve yolsuzların cezalarının verildiği bir yerde sayılabildi.

Yaran ağası/Baş ağalar gerek yaran uşağı arasında gerekse diğer köylülerden köyün ahlak ve adabına aykırı davranışların muhakeme edilmesi ve gerektiğinde de yine kendi anlayışlarına uygun olarak cezalandırılmaları da görülmekteydi.²⁴ Yaran teşkila-

²² Saray Köyünde baş ağaya delikanlı parası adı altında bir parayı düğün sahibi -güveyinin babası- ödemek zorundaydı. Bu parayı ödemeyenin düğününe hiçbir genç katılmazdı. Ancak delikanlı parası ödendiğinde bütün köy gençleri bu düğünü şenlendirir. Düğüne iştirak etmeyen gençler yaran uşağı tarafından zor kullanarak düğüne iştirak ettirilirdi. Cezalar arasında köy içerisinde göle basma, eşeğe ters bindirmek, tabuta koyarak dolaştırmak gibi ağır şakalar yanında onu yolsuz ilan ederek mesela gençlere bir sini baklava ısmarlama gibi olanları da vardı.

Ölüm ve diğer felaketlerde ise Baş ağanın çağırısı üzerine bütün yaren uşağı severek canla başla iştirak ederlerdi.

²³ TEZCAN, Mahmut: a.g.e. s.48: Tezcan bu eserinde yarenlerde oynanmakta olan oyunlar hakkında da bilgiler vermektedir. (s. 24 v.d.)

²⁴ Çankırı Yaren Teşkilatında Yaran mahkemeleri ve cezaların verilmesi ile ilgili olarak bkz: TEZCAN, Mahmut: a.g.e. s. 29 v.d.: Bu mahkemeler uyuşmazlıkların devletin mahkemelerine ulaşmadan çözüldüğü ve bu suretle çekişmelerin ağırlaşmadan önlediği yerler niteliğine idi.

tının halk hukuku ile ilgili fonksiyonları²⁵ olarak adlandırılan bu fonksiyonları köylerde hukukun korunmasına büyük katkılar sağlamaktaydı. Keza kan davalarının başlamasını önleme, uyuşmazlıkların çözülemeye hale gelmesine imkan vermemekte yaren ağalarının bu yargı faaliyetlerinin etkileri olmaktadır.

(iii) Eğitim ve Kültürün Korunması Fonksiyonu

Yaran teşkilatlanması gençlere milli kültürün aktarılması için bir vesile olmaktadır. Misafirperverlik, sohbet adabı, yemek yeme, banyo yapma, sokakta yürümek, giyinmek su içmek gibi günlük hayatta ihtiyaç duyulan bütün görgü kuralları gençlere kazandırılırdı. Ahilik kültürü ve özellikle fütüvvetnamelerdeki esaslar bu toplantılarda gençlere hem de uygulamalı olarak aktarılırdı. Yaren teşkilatında eğitim faaliyetlerinin cinsel eğitime kadar genişlediği tesbit edilmektedir.²⁶ Şu halde yaran teşkilatı bir anlamda yetişkin eğitim teşkilatları gibi fonksiyon ifa etmekteydiler. Yaran adabını almış olmak o toplumda kişiye bir itibar ve saygınlık kazandırmaktaydı. Yaran uşağı olmak ne kadar itibar getirir ise yaran uşaklığından çıkartılmak da o kadar itibar kaybı anlamına gelmekteydi.²⁷

(iv) Çevre İmar ve İnşaa Faaliyetleri

Yaran teşkilatı köylerde çevrenin korunması, düzenlenmesi ve özellikle halkın ihtiyacı olan hizmetlerin sağlanması bakımından etkili olmaktadır. Mesela bozulan su yolunun tamir edilmesinde, çeşmelerin yapılmasında, yol tamirlerinde yaran uşaklarının elbirliği içerisinde hizmet verdikleri görülebiliyordu.²⁸

(v) Yardımlaşma Fonksiyonu

Yaran teşkilatı köylerde kendi aralarında yardım toplayarak, yahutta halkın yardımlarını harekete geçirecek yahutta bizzat kendileri işgüçlerini harekete geçirmek suretiyle yardıma muhtaç yaranlara veya halka yardım götürmekteydiler.²⁹ Mesela dullara, asker eşlerine, yetimlere yardım yapma onlar için dağdan odun getirmek, evlerini tamir etmek gibi hizmetler sağlamak yahutta yiyecek ya da para yardımı sağlamak gibi faaliyetleri organize edebiliyorlardı. Mesela önceki dönemlerde bu yardımların o kimselerin incinmemesi için gece kapıya bırakmak gibi nezih bir şekilde yapılması da dikkat çekicidir.³⁰ Yaran teşkilatı köy gençleri için hem bir eğlence, hem bir terbiye hem de bir eğitim ve öğretim kurumları gibi rol oynamıştır. Buralarda belirli kurallar içerisinde yaran uşak-

Çocukluğumuzda köyümüzde kan davalarının görülmemesinin sebeplerini ihtiyarların yaren teşkilatının sayesinde olduğunu söylediklerine şahit olduk.

²⁵ ER, Tülay: a.g.e. s. 89.

²⁶ ER, Tülay: a.g.e. s. 81 vd. Er araştırmasında Simav ve çevresinde bu tür eğitim faaliyetlerinin olduğunu tesbit etmektedir. Bkz. s. 85.

²⁷ SOYKUT, Refik: İnsanlık Bilimi, a.g.e. s. 29.

²⁸ TEZCAN, Mahmut: a.g.e. s. 50.

²⁹ TEZCAN, Mahmut: a.g.e. s. 50; ER, Tülay: a.g.e. s. 86-88.

³⁰ TEZCAN, Mahmut: a.g.e. s. 51.

ları (yaran teşkilatı üyeleri) toplanmış ve başlarında bulunan YİĞİT BAŞI yahut BAŞAĞA ve onun yardımcı durumunda olan "KÜÇÜK AĞA"ların yönetiminde bir dostluk ve arkadaşlık kulübü olarak faaliyetlerine devam etmişlerdir.³¹

Yaran teşkilatı hem yaran uşakları -mensupları için hem de o bölge sakinleri için bir sosyal yardımlaşma ve dayanışma teşkilatı gibi faaliyet göstermiştir. Birbirlerine kardeş olarak gören bu teşkilat mensupları bir kardaşlık ocağı olmuş ve birbirlerinin iyi ve kötü günlerinde birbirlerine sahip çıkmışlardır. Birlikte gülen birlikte ağlayan ve birlikte gerektiğinde düşmanlara karşı savaştan bir arkadaşlık kurumu olan yaran teşkilatında çok büyük bir dayanışma ve yardımlaşma geleneği doğmuştur.

Yaran teşkilatı mensup olduğu köyün de sakin hazır yardım gücü gibi çalışmıştır. O köydeki düşkün, yardıma muhtaç kimselerine bu teşkilat yaran ağasının başağının direktifi ile yardımlarına koşmuş ve onların ihtiyaçlarının karşılama destek vermişlerdir.

(vi) Emniyet Sağlama Fonksiyonu

Yaran teşkilatının o yöreye yönelik tecavüzlere karşı olan koruma gücü gibi fonksiyonu olduğu da görülmektedir. Hatta bazı yazarlar bu teşkilatın doğuşunu da bu sebebe bağlamaktadırlar.³² Bir askeri disiplin içerisinde eğitilen ve birbirlerine bağlı kardeşlik ve dostluk teşkilatlanması içerisindeki bu teşkilat tehlike durumunda çok kısa bir zamanda bir araya gelerek mütecavizlere karşı o bölgeyi savunma ve tecavüzü defetme için çalışabilmekteydi.

c- Yaran Odaları

Yaran odaları yaran uşağının toplandığı ve faaliyetlerini yürüttükleri yerlerdi. Bu yerler kimi yerlerde özel kimi yerlerde ise yaran uşaklarına ait evlerdeki müsait odalardı. Bu odaları köy odaları ile karıştırmamak lazımdır. Bu odalar yalnızca yaran için kullanılmaktaydı. Bazı köylerde köy odalarının yaran odası olarak da kullanıldığı gözlenmektedir. Bazı eski konaklarda ise yaren için ayrı odaların yapıldığı bilinmektedir.³³

Belirli bir şekilde süslendiği de bilinen yaren odaları yalnızca yaran sohbetlerinin toplantılarının- yapıldığı merkezler olması açısından önem taşımaktadır.

³¹ Yaran Teşkilatı ve fonksiyonları hakkında tafsilatlı bilgi için aşağıdaki kaynaklara bakılmaktadır. TEZCAN, Mahmut: Sosyal değişme sürecinde Çankırı Yaran Sohbetleri. Kültürel Antropolojik Yaklaşım. Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayını ho.103., Ankara 1989.; ER, Tülay: Simav İlçesi ve Çevresi Yaren Teşkilatı. Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayını No. 101., Ankara 1988.

³² ER, Tülay: a.g.e. s. 13.

³³ TEZCAN, M: a.g.e. s. 109 v.d.

C- Köy Odaları:

Köy odaları son yıllara kadar köylerimizde varlıklarını koruyan yerlerdi.³⁴ Buralar bir misafir odası misafirin hayvanlarının konabileceği bir ahırdan müteşekkil bir yerdi. Çoğu kez müstakil olarak ve bu maksatla yapılmış iki katlı binalardan ibaretti. Birinci kat ahır ikinci kat ise misafir odası niteliğinde idi. Oda olabildiğince büyük olurdu. Bu odalar aynı zamanda o köyde mahalle odaları olarak ta kullanılır ve işlerdi. Mahallenin yaşlılarının biraraya geldiği, sohbet ettikleri mekanlardı. Odalar klasik Türk mimarisinde dolaplı olurdu. Dolaplardan birisi banyo dolabı diğeri ise yatak dolabı olarak kullanılırdı. Odada yanan bir ocak da vardı. Daha sonraları bu odalardaki ocaklar kullanımdan kaldırılmış ve yalnızca soba kurulmuştur.

Odalar büyük çoğunlukla şahıslara aitti. "Aliğa'nın odası", "Tekke Odası", "Nardeklerin Odası" gibi birtakım adlarla anılırdı. Oda isimleri ya mahalle adı ya da çoğunlukla da böyleydi odanın sahiplerinin adı veya aile adı ile anılırdı.

Oda sahibi odanın bütün idare ve idamesinden sorumlu idi. Bunu bir hayır sahibi olarak yapardı. Gelen misafirin karnının doyurulması, yatakların temini ve odanın temizliği, bakımı tamamen oda sahibi ve ailesine aitti. Oda sahiplerinin büyük ekseriyeti ahi terbiyesi almış ve çoğunlukla da başağalık yapmış yaşlı ahi büyükleri idi.

Odalar misafirler için yolda kalmışlar için birer sığınma yeri idiler. Oraya gelmişler "Tanrı Misafiri" sayılır ve kim olduğuna nereden gelip nereye gittiğine bakılmaksızın ona odadan hizmet verilir. Kötülüğü görülmediği sürece bütün insanlara aynı gözle bakılan bir ahilik düsturu bu hizmetlerde esas alınır.

Odalar mahallenin meselelerinin görüşüldüğü ve yardıma mutaçların mahalle sakinlerine iletildiği ve onlardan habersiz yardım toplandığı yerlerdi. Dolayısı ile odalar yardımlaşmada yardım faaliyetinin organize merkezleri gibi çalışırdı.³⁵ Oda büyükler veya köy halkı içerisinde sözü geçen insanlar meseleyi açarlar ve olgunlaştırarak yardım toplamada bizzat öncülük ederlerdi. Hatta öyleki yapılacak yardımlar kişilerin isteğine dahi bırakılmazdı. Bunlar bizim bizzat şahit olduğumuz olaylardı. Bir türlü salma uygulamasını kimin ne kadar ödeyeceğinin tesbitini-o sözü geçen ve sevilen sayılan köy büyüklerinden birisi yapardı.

C- Köylerde Ahiliğin Bir Kültür Olarak Yayılması

Ahiliğin köylerde yayılması ahilik kültür ve terbiyesinin köylerde etkili olmasına yol açmıştır. Ahiliğin yayıldığı köylerde ahlaka aykırı davranışlar, kan davaları azalmış hatta hiç görülmez hale gelmiştir. Bu köylerde ahilik kültürü ile bezenmiş insanlar bunları bir köy kültürü olarak gelen nesillere aktarmış ve köy kültürü ahilik esasları ile bir sentez içerisinde yeniden meydana gelmiştir.

³⁴ ÇAĞATAY, Neşet: a.g.e. s. 15.

³⁵ ÇAĞATAY, Neşet: a.g.e. s. 17.

Ahilik kültürünün tezahürleri arasında ağaç dikmek ve bunları hayrat haline getirmek, yol üzerlerinde hayrat çeşmeler yapmak şeklinde ortaya çıkmaktaydı. Günümüzde özellikle Orta Anadolu'da hayrat kavaklıklar, cevizler, dutlar v.s. gibi örnekler görülür. Hayrat camiler, çeşmeler de yine çoğu ahi terbiyesi almış insanların eserleridir.

III- KÖY AHİLİĞİNİN KÖYDE SOSYAL GÜVENLİĞE KATKISI

Ahiliğin köylere kadar yayılmasının köy toplumu üzerinde pek çok faydaları olmuştur. Bunların arasında özellikle köylülerde zaten olan sosyal dayanışma ve yardımlaşma duygularının artırılması özel bir önem taşımaktadır. Yaran ocaklarında, daha sonra köy odalarında devam eden eğitimlerle sosyal yardımlaşma ve dayanışma kültürünü de alan köy insanı bu kültür sayesinde sosyal güvenliğini sağlamıştır.

Ülkemizde köylülere hala sosyal güvenlik hizmetinin bütünüyle götürülmediği düşünülür ise ahiliğin etkin olduğu dönemlerde bu yardımlaşma ve dayanışma geleneğinin köylülerin sosyal yardımlaşma ve dayanışmasındaki yeri daha iyi anlaşılabilir.

Aslında ahilik kültürünün canlandırılması ve yeni nesillere aktarılması işte bu sosyal yardımlaşma ve dayanışma ve de iyi insan iyi vatandaş olma bakımından önem taşımaktadır.

SONUÇ

Ahilik kültürü Türk insanı üzerinde etkileri belirli ölçüde yaşamakta olan bir değerler sistemidir. Köylere kadar yayılan ahilik kültürü sayesinde köy toplumu büyük faydalar sağlamıştır.

Teknolojik ve sanayi gelişmeler sonucunda artık köy odaları, köy konakları, yarenler anlamını kaybetti şeklinde düşünülebilir. Ancak ahilik kültürü gibi insanın olgunlaşması ve olgun bir insan iyi bir vatandaş haline gelmesi açısından bu kültürün yeniden canlandırılması ve yeniden insanlarımızın tavır ve davranışlarını etkiler hale gelmesi kısmen mümkün gözükmektedir. Özellikle sosyal yardımlaşma ve dayanışmaya, sohbet, dostluğu günümüz insanı dünden daha fazla muhtaç gözükmektedir. Günümüzde hemşehrlik dernekleri, meslek odaları ve lions ve lotary dernekleri gibi dernekler yanında niçin bizim tarihi ve kültürel bir teşkilatlanma biçimimiz olan "Yaren Ocaklarımız"da yanmasın. Ahilik kültürünü tanıdıkça bu sorunun anlamı daha iyi idrak edilecektir düşüncesindeyiz.

FAYDALANILAN KAYNAKLAR

- ANADOL, Cemal: Türk İslam Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvet-nameler., Ankara 1991.
- BAYRAM, Mikail: Ahi Evren ve Ahi Teşkilatı'nın Kuruluşu, Konya 1991.
- ÇALIŞKAN, Yaşar - İKİZ M. Lütfi: Kültür, San'at ve Medeniyetimizde Ahilik, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1993.
- ÇAĞATAY, Neşet: Ahlakla Sanatın Bütünleştiği Türk Kurumu Ahilik Nedir? TESK Yayını No. 40. (Baskı yeri ve yılı yok).
- DOĞRU, Halime: XVI. YY Sultanönü **Sancağı**'nda Ahiler ve Ahi Zaviyeleri, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1991.
- ER, Tülay: Simav İlçesi ve Çevresi Yaren Teşkilatı, Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayını No. 101. Ankara 1988.
- GÜLLÜLÜ, Sabahattin: Ahi Birlikleri, Ötüken Yayınları, İstanbul 1977.
- SOYKUT, Refik H.: İnsanlık Bilimi Ahilik, Ankara 1980.
- SOYKUT, Refik: Orta Yol Ahilik, Ankara 1971.
- ŞEKER, Mehmet: İbni Batuta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal-Kültürel ve İktisadi Hayatı ile Ahilik. Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1993.
- TEZCAN, Mahmut: Sosyal Değişme Sürecinde Çankırı Yaran Sohbetleri - Kültürel Antropolojik Yaklaşım.. Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayını no.103, Ankara 1989.

AİLESİNİN GELİRİ TARIM ÜRÜNLERİ OLAN ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN BESİN TÜKETİMLERİ

Yrd.Doç.Dr.Nevin ŞANLIER Yrd.Doç.Dr.M.Hamil NAZİK* Dr.İlhan OKTAR**

GİRİŞ

Türkiye, dünya üzerinde iklim kuşağı ve yerel yapısı bakımından tarım faaliyetlerine en uygun ülkelerden biridir. Ülke nüfusu yılda % 2.5 oranında artarken bu artış oranı kırsal kesimde yaşayanlarda daha fazladır. Kırsal kesimde yaşayanlar toplumun % 40.9'unu, kentsel kesimde yaşayanlar ise % 95'i tarımla uğraşmaktadır. Bitkisel ürünlerin üretimi % 61 civarındadır (1,2). Toplam tarımsal üretim içinde hayvancılığın payı % 35'dir (3).

Ülkemizde genellikle köy ve şehir daimi olarak birbirleriyle etkileşim halindedir. Kitle iletişim araçları, çeşitli mal ve hizmetlerin değişimi, ulaşım ve göç sayesinde bu etkileşim daha da artmaktadır(4). Fiziksel şartların, sosyo-ekonomik durumların ve faaliyetlerin değişimi, köylünün gelir durumunun yükselmeye başlaması aile bireylerinin eğitim, yaşam şartları ve dünya görüşlerinde farklılaşmaya sebep olmaktadır (5). Aile içinde kız çocukları annenin, erkek çocukları babanın yardımcıları olarak paylaşılan ve ekonomik bir unsur şeklinde görülen çocuk, eğitim veya meslek edinme, çalışma amacıyla kentlere gönderilmektedir.

Kırsal kesimde ailelerin çoğu tarımla uğraşarak hem kendi yiyeceklerini yapmakta hem de ürettikleri ürünleri satarak kazanılan parayı çeşitli araçlar için kullanılmaktadır (yiyecek-giyecek, eğitim, sağlık vb.). Ancak hızlı nüfus artışı, beslenme bilgisinden yoksunluk sağlık ve çevre koşullarının bozukluğu, eğitimsizlik, kültürel özellikler, gelir dağılımındaki dengesizlik, tarım için kullanılacak arazinin sürekli paylaşılarak küçülmesi beslenme sorunlarının oluşmasında büyük ölçüde önem taşımaktadır (6).

* Gazi Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi Çocuk Gel. ve Ev Yönetimi Eğit. Böl. Öğretim Üyesi

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ VE ARAÇLARI

Araştırma, Gazi Üniversitesi Mesleki Eğitim, Yaygın Eğitim, Ticaret-Turizm Eğitimi ve Endüstriyel Fakültelerinde okuyan ve ailesinin geliri tarım ürünleri olan öğrenciler üzerinde yapılmıştır. Verilerin toplanmasında anket tekniği kullanılmıştır.

Veriler değerlendirilip tablolaştırılmıştır.

BULGULAR ve TARTIŞMA

I. Öğrencilere Ait Genel Bilgiler

Araştırmaya katılan öğrencilerin % 43.41'i erkek % 56.59'u kız, % 14.73 18 ve altı yaşta, % 37.60'ı 21-22 yaşları arasındadır. Öğrencilerin % 70.55'i Meslek Lisesinden mezun iken % 27.13'ü klasik lise mezunudur (Tablo 1).

Tablo: 1. Öğrencilerin Cinsiyet ve Yaşlarına Göre Dağılımı

	S	%
Cinsiyet		
Erkek	112	43.41
Kız	146	56.59
Toplam	258	100.00
Yaş (Yıl)		
18 ve altı	38	14.73
19-20	87	33.72
21-22	97	37.60
23 ve üstü	36	13.95
Toplam	258	100.00
Mezun olduğu lise		
Meslek Lisesi	182	70.55
Teknik Lise	3	1.16
Özel Lise	3	1.16
Klasik Lise	70	27.13
Toplam	258	100.00

Öğrenciler giyim, çocuk gelişimi-ev ekonomisi, uygulamalı sanatlar, el sanatları, ticaret-turizm, endüstriyel sanatları bölümlerinde okumaktadırlar. Bu öğrencilerin % 31.01'i dördüncü sınıf, % 23.64'ü birinci ve ikinci sınıf % 21.71'i üçüncü sınıftadırlar.

Tablo: 2. Öğrencilerin Ankara'da Kaldıkları Yerlerin Dağılımı

	S	%
Ailesi ile birlikte	33	12.79
Evde arkadaş ve kardeşe	65	25.19
Devlet Yurdunda	148	57.37
Özel Yurtta	12	4.65
Toplam	258	100.00

Tablo 2'de görüldüğü gibi, araştırmaya katılan öğrencilerin çoğunluğu (% 57.37) si devlet yurdunda kalırken evde, arkadaş ve kardeş ile (% 25.19) ve ailesiyle birlikte kalanların (% 12.79) sayısı az değildi. Bunun yanı sıra özel yurtların fazla tercih edilmediği (% 4.65) tesbit edilmiştir.

Bulduk ve Tekgül (7), yaptıkları araştırmada üniversitede okuyan öğrencilerin % 49.8'inin özel yurtta, % 24.3'ünün devlet yurdunda, % 14.6'sının akraba yanında kaldığını bulmuşlardır.

Tablo:3. Öğrencilerin Okulda Buldukları Dönemde Yemekleri Yedikleri Yerlerin Dağılımı

Yer	Sabah		Öğle		Akşam	
	S	%	S	%	S	%
Yurt yemekhanesi	148	57.36	2	0.78	165	63.96
Okul yemekhanesi	-	-	234	90.70	-	-
Okul kantini	8	3.10	15	5.81	3	1.16
Evden getirerek	5	1.94	3	1.16	8	3.10
Evde Yer	97	37.60	4	1.55	82	31.78
Toplam	258	100.00	258	100.00	258	100.00

Tablo 3'de görüldüğü gibi, öğrencilerin % 57.36'ı sabah kahvaltısını, % 63.96'sı akşam yemeğini yurt yemekhanesinde yerken % 90.70'i öğle yemeğini okul yemekhanesinde yemektedir.

Bulduk ve Tekgül (7), öğrencilerin % 40.6'sının sabah kahvaltısını yurt kantininde, % 23.8'inin okul kantininden, öğle yemeğini % 45.2'si okul kantininden, % 51.5'inin akşam yemeğini yurt kantininden yaptığını bulmuşlardır.

Akat ve Bozkurt (8) üniversite öğrencileri üzerinde yaptıkları çalışmada, bekar evinde kalanların hepsinin ev ve okulda, yurtta kalanların ise okul, yurt ve lokantada yemek yediklerini tesbit etmişlerdir.

Tablo: 4. Öğrencilerin Okul ve Yurt Dışında İhtiyaç Duydukları Yiyecekleri Satın Aldıkları Yerlerin Öncelik Sırasına Göre Dağılımı

	1°	2°	3°	4°	Toplam
Bakkal, Manav	90	34	23	6	153
Pazar	91	72	14	6	183
Seyyar Satıcı	3	9	14	10	36
Süpermarket	42	47	36	6	131
Tüketim Kooperatifi ve Kantini	16	15	18	8	57
Evden gelir	16	18	42	11	87

Öğrenciler okul ve yurt dışında ihtiyaç duydukları yiyecekleri öncelikle bakkal, manav, pazar ve süper marketten karşılarken aileleri tarafından bazen evden gönderilmekte ve tüketim kooperatifi kantinlerinden satın almaktadırlar (Tablo 4).

II. Öğrencilerin Aileleri Hakkında Genel Bilgiler

Öğrencilerin anne ve babalarının yaş ve eğitim durumlarının dağılımı Tablo 5'de verilmiştir.

Tablo: 5. Öğrencilerin Anne-Babalarının Yaş ve Eğitim Durumlarının Dağılımı

	Anne		Baba		Toplam	
	S	%	S	%	S	%
Yaşıyor	251	97.29	246	95.35	497	96.32
Yaşamıyor	7	2.71	12	4.65	19	3.68
Toplam	258	100.00	258	100.00	516	100.00
Yaş (Yıl)						
39 ve altı	38	15.14	8	3.26	46	9.26
40-49	126	50.20	97	39.43	223	44.87
50-59	78	31.07	96	39.02	174	35.01
60-69	9	3.59	33	13.41	42	8.45
70-üstü	-	-	12	4.88	12	2.41
Toplam	251	100.00	246	100.00	497	100.00
Eğitim durumu						
Okur-yazar değil	56	22.35	21	8.53	77	15.49
İlköğretim, okur yazar	166	66.10	169	68.70	335	67.41
Ortaöğretim	23	9.16	44	17.89	67	13.48
Yükseköğretim	6	2.39	12	4.88	18	3.62
Toplam	251	100.00	246	100.00	497	100.00

Öğrencilerin anne (% 50.20) ve babaları (% 39.43) 40-49 yaş arası ve genellikle ilkokul mezunlardır (sırasıyla % 66.1, % 68.7) (Tablo 5). Türkiye genelinde kırsal alanda okuma yazma bilmeyenlerin oranı % 56 civarındadır. Bu çalışmada oran % 15.49 bulunmuştur. Sonuç sevindiricidir. 1984 Gıda Tüketimi ve Beslenme Araştırmasına göre aile reislerin % 52.3'ünün ilkokul mezunu olduğu, annelerin ise % 42.7'si ilkokul mezunu olduğu saptanmıştır. Ayrıca ailedeki kişi sayısı 4.8 olarak tesbit edilmiştir (9). Yapılan başka bir çalışmada köyde yaşayan ailelerde aile reislerinin % 72.5'i annelerin % 58.8'inin ilkokul mezunu olduğu bulunmuştur (10). Sonuçlar bu araştırma sonuçlarını desteklemektedir.

Tablo: 6. Öğrencilerin Kardeş Sayısı Yaşları ve Eğitim Durumlarının Dağılımı

	<i>Kız</i> S	<i>Erkek</i> S	<i>Toplam</i> S
Kardeş Sayısı			
1	108	115	225
2	176	206	384
3	47	49	96
4 ve üstü	24	25	49
Toplam	355	395	750
Yaş (Yıl)			
0-9	21	35	56
10-19	186	187	373
20-29	123	148	271
30 ve üstü	25	25	50
Toplam	355	395	750
Eğitim			
İlkokul ve daha az	153	107	260
Ortaöğretim	159	196	355
Yükseköğretim	43	92	135
Toplam	355	395	750

Öğrenciler tek kız (108), erkek (115), iki kız (176) ve iki erkek (206) kardeşe sahiptir. Kardeşler daha çok 10-19 yaş (K: 186, E:187) ve 20-29 yaş (K: 123, E: 148) arasındadır ve kardeşler ilkokul ve ortaöğretim mezunlardır (Tablo 6).

III. Öğrencilerin Ailelerinin Ürettiği Çiftlik Ürünleri ve Bunları Değerlendirme Durumları

Ailelerin ürettikleri ürünlerin dağılımı Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo: 7. Öğrencilerin Ailelerinin Ürettiği Ürünlerin Öncelik Sırasına Göre Dağılımı (Sayı Olarak)

Ürünler	1°	2°	3°	4°	Toplam
Bitkisel					
Tahıl	158	15	11	2	186
Baklagil	5	43	18	8	74
Sebze	25	54	31	12	122
Meyva	27	32	29	20	108
Yağlı Bitkiler	11	11	12	6	40
Pancar	7	22	12	7	48
Pamuk	7	2	6	4	19
Hayvansal					
Süt	88	19	14	5	126
Yumurta	21	65	8	19	113
Küçük baş hayvan	26	24	28	7	85
Büyük baş hayvan	38	23	22	22	105
Kümes Hayvanı	17	35	30	20	102
Arıcılık	1	-	-	-	1

Tablo 7'de görüldüğü gibi öğrencilerin aileleri birinci derecede tahıl, süt, büyük baş hayvan, meyva ve sebze ile küçük baş hayvan yetiştirmektedir. Pancar, pamuk, kurubaklagil ve arıcılık ikinci, üçüncü derecede veya hiç üretilmemektedir. Türkiye ekonomisinde istihdam yükünü tarım sektörü çekmektedir ve toplam çalışan nüfusumuzun % 50.1'ini oluşturmaktadır. Üretilen ürünler ise bitkisel kökenlidir. Fakat hayvancılığın payıda az değildir (11).

Sağlamtimur ve arkadaşları (12), Güneydoğu Anadolu projesi alanında yaptıkları çalışmada, halkın en fazla buğday, arpa, mercimek, nohut, pamuk yetiştirdiğini saptamışlardır. Başka bir çalışmada da Türkiye'de işlenen alanların % 79.7'sinde tahıl üretildiği saptanmıştır (13). DPT, 1988, yılı fiyatlarına göre yaptığı açıklamada süt ve et üretiminin diğer hayvansal ürün üretimine göre daha yüksek olduğunu bildirmiştir (14). Sonuçlar bu çalışma sonuçlarını desteklemektedir.

Tablo:8. Aileler Tarafından Üretilen Ürünlerin Evin Geçimi ve İhtiyaçlarını Karşılıyıp Karşılıyamadığı Durumunun Dağılımı

	S	%
<i>Ailelerin besin ihtiyaçlarını</i>		
Karşılar	78	30.23
Karşılıyamaz	49	18.99
Kısmen Karşılar	124	48.06
Bilgisi yok	7	2.72
Toplam	258	100.00
<i>Evin geçimini</i>		
Karşılar	185	71.70
Karşılıyamaz	54	20.93
Kısmen karşılar	17	6.59
Bilgisi yok	2	0.78
Toplam	258	100.00

Ailelerin % 46.06'sı ürettikleri ürünler ile besin ihtiyaçlarını kısmen karşılarken % 18.99'u bunun yeterli olmadığını belirtmişlerdir. Ancak % 30.23'u beslenmelerini tamamen ürettikleri ürünlerden sağlamaktadır. Ailelerin % 71.70'i evin geçimini ürettikleri ürünleri satarak sağlarken, % 20.93'ü geçimini bu yolla sağlayamadığını bildirmiştir (Tablo 8).

İnsan büyüme ve gelişmesinde hayvansal ürünlerin yeri çok önemlidir. Et, süt, yumurta, peynir, tereyağ gibi hayvansal ürünlerin üretiminin azlığı, dağıtımdaki yetersizlikler, fiyatların yüksek olması, sebze ve meyvelerin ise hasat, depolama, ulaştırımadaki yetersizlikleri gibi nedenlerle halkımızın hem beslenmesi hem de geçimini bu ürünlerden karşılaması olumsuz yönde etkilenmektedir(15). Ayrıca hayvansal kaynaklı besinlerin fiyatları yüksektir. Bu durumda düşük gelirliler olan gruplar hayvansal ürününü satarak diğer ihtiyaçlarını karşılamak için gitmekte, üretici olmayanlar da yeterli geliri olmadığı için bu besinleri satın alamamaktadır(16). Bu nedenlerle kırsal kesimde halkın beslenmesi tahıla dayalıdır.

Tablo 9: Öğrenci Ailelerinin Evlerinin İhtiyaçlarını Karşılama Kullandıkları Ürünlerin Öncelik Sırasına Göre Dağılımı (Sayı Olarak)

Ürünler	1°	2°	3°	4°	Toplam
Bitkisel					
Tahıl	152	13	14	6	185
Baklagil	5	50	22	14	91
Sebze	29	36	30	10	105
Meyva	19	37	27	24	107
Yağlı Bitkiler	6	6	6	9	23
Pancar	-	8	6	9	23
Pamuk	5	1	2	2	10
Hayvansal					
Süt	99	23	8	5	135
Yumurta	26	68	17	10	121
Küçük baş hayvan	14	11	18	13	56
Büyük baş hayvan	11	18	18	13	60
Kümes Hayvanı	14	20	38	21	93

Ailelerin çoğu ürettikleri tahılı (152), sütü (99) sebze (29) ve yumurtayı (26) ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kullanmaktadırlar (Tablo 9.)

Tablo 10: Öğrencilerin Aileleri İçin Ayırdıkları Ürünleri Kullanma Şekillerinin Dağılımı

Ürün Adı	Mayalı ekmek, bazlama		Yufka		Bulgur, yarma döğme		Tarhana		Erişte, makarna		Toplam	
	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%
Buğday	121	25.21	101	21.04	110	22.92	99	20.63	49	10.2	480	100.0
									0		0	
	Yemeklik		Konserve		Kurutma		Salamura		Toplam			
	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%		
Taze sebze	101	34.01	87	29.29	89	29.97	20	6.73	297	100		
											0	

	Taze		Konserve		Kurutma		Toplam	
	S	%	S	%	S	%	S	%
Meyva	79	34.50	51	22.27	99	43.23	229	100.00

	İçme Sütü		Yoğurt		Peynir		Çökelek		Tereyağ		Toplam	
	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%
Süt	113	35.87	130	41.27	33	10.43	28	8.89	11	3.49	315	100.0
											0	0

	Yemek		Sucuk, pastırma, kavurma		Toplam	
	S	%	S	%	S	%
Et	121	78.06	34	21.94	155	100.00

	Yemek		Toplam	
	S	%	S	%
Tavuk	69	100.00	69	100.00
Yumurta	116	100.00	116	100.00

Ürettikleri ürünleri örneğin; buğdayı % 25.21'i mayalı ekmeğe, % 22.92'si bulguru, döğme, % 21,04'ü yufka yaparak kullanırken sebzelerin % 34.01'i yemeklik, % 29.97'si kurutulmuş ve % 29.29'u konserve yaparak kullanılmaktadır. Meyvelerin % 43.23'ü kurularak, % 34.50'si taze olarak, sütün % 41.27'si yoğurt, % 35.87'si içmek için, etin % 8.06'sı, tavuk ve yumurtanın % 100.00'ü yemek amacıyla kullanılmaktadır (Tablo 10).

Tablo 11: Ailelerin Besinleri Tüketim Sıklıklarının Dağılımı (Sayı Olarak)

Besinler	Hergün	Günaşırı	Haftada bir	15 günde bir	Ayda bir	Hiç
Et	28	39	88	50	47	6
Balık	2	2	59	68	102	25
Tavuk	5	6	59	58	52	80
Yumurta	153	63	25	1	-	16
Süt	147	42	16	16	12	26
Yoğurt	185	28	18	13	12	2
Peynir	194	37	16	-	10	-

Çökelek	77	15	42	24	18	82
K.Baklagil	1	10	122	74	65	18
Patates	28	85	88	42	4	11
Y.Sebze	123	64	43	10	3	15
Taze Meyva						
Pirinç	3	52	139	30	11	23
Bulgur	27	101	37	59	15	28
Makarna	18	29	116	54	-	41
Reçel	136	46	18	5	2	56
Marmelat						
Konserve sebze meyva	22	45	78	30	15	68

Aileler eti daha çok haftada bir (88), balığı ayda bir (102), tavuğu hiç (80), yumurtayı (153), sütü (147), yoğurdu (185), peyniri (194), sebze (123), meyveyı (127), reçel-marmelatı (136) her gün tüketirken, çökeleği (82) hiç, kurubaklagilleri (122), patatesi (88), pirinci (139), makarnayı (116), konserveyi (45) haftada bir tüketmektedir (Tablo 10.) Ateş ve arkadaşları (17), yaptıkları çalışmada sosyo-ekonomik düzey düştükçe süt, yoğurt, et, yeşil yapraklı sebze ve meyve tüketiminin günlük tüketilmesi gereken düzeyde olmadığını tesbit etmişlerdir.

Tablo 12: Ailelerin Evde Hazırladıkları ve Dışarıdan Aldıkları Besinlerin Dağılımı (Sayı Olarak)

<i>Besinler</i>	<i>Evde Hazırlanan</i>	<i>Dışarıdan Alınan</i>	<i>Cevapsız</i>
Turşu	239	4	15
Reçel	190	50	18
Pekmez	138	108	12
Tarhana	207	25	26
Bulgur	195	58	25
Salça	201	35	22
Meyva konservesi	99	81	78
Sebze konservesi	148	64	46
Sebze kurutma	202	21	35
Meyve kurutma	185	32	41

Yaprak Salamura	117	85	56
Peynir	161	82	15
Pastırma	56	135	67
Erişte, kuskus	131	105	22
Yeşil zeytin	65	175	18

Aileler kışın yenilen besinleri genellikle evde hazırlamaktadırlar (Turşu, reçel, pekmez, tarhana bulgur, salça, konserveler, kurutmalar, peynir, erişte, kuskus vb.). Ancak pastırma ve yeşil zeytini dışarıdan almayı tercih etmektedirler (Sırasıyla 135, 175) (Tablo 12).

Ateş ve arkadaşları (17), yaptıkları araştırmada ailelerin genellikle sebze kurutma, turşu, reçel, tarhana erişte gibi yiyecekleri evlerinde hazırladıklarını bulmuşlardır. 1984 beslenme araştırmasında kırsal kesimde yaşayanların yanlış kullandıkları gıdaları evde ürettikleri tesbit edilmiştir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Kırsal kesimde ailelerin çoğu tarımla uğraşmaktadır. Ürettikleri ürünleri ya satmakta ya da kendi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kullanmaktadır. Bu nedenle ailenin beslenmesinde büyük sorumluluğu yüklenen kadının yanında erkeğin de beslenme konusunda aydınlatılması, yiyeceklerin üretiminde ve satın alınacak gıda maddelerinin seçiminde beslenme ilkelerine dikkat edilmesi konusunda teşvik ve eğitim gerekmektedir.

Tüketilen gıda maddelerinin miktarı ve kalitesi gelir düzeyi ile ilişkilidir. Geliri düşük olan ailelerin genellikle hayvansal yiyecekleri tüketimi düşüktür. Nüfus artışına paralel olarak üretimi artırmak, kaliteli, ucuz besin "üretmek, besinlerin dağıtım ve teknolojisini iyi duruma getirmek yetersiz ve dengesiz beslenme sonucunda oluşabilecek sağlık problemlerini ortadan kaldıracaktır. Halka verilecek eğitimde beslenme dalında eğitim görmüş kişilere ve kitle iletişim araçlarına önemli görevler düşmektedir.

KAYNAKLAR

1. Gürgen, Y.: Tarımsal İşgücünün Sorunları ve Verimliliği Artıracak Bazı Önlemler Milli Produktivite Merkezi 27-35, Ankara, 1982.
2. Nüfus Sayımı Geçici Sonuçları, Ankara, 1990.
3. Sönmez, R., ve arkadaşları Türkiye'de Küçükbaş Hayvan Yetiştiriciliği ve Islahı Türkiye Ziraat Mühendisliği 3. Teknik Kongresi, Ankara, 1990.
4. Yalçın, F.: Çukurova Bölgesinde Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyo-Ekonomik Sorunları Üzerinde Araştırma, A.Ü. Ziraat Fakültesi Doktora Tezi, Ankara, 1979.

5. Nazik, M.H.: Türkiye'de Kırsal Aile Yapısı ve Mevcut Konutların Günümüz Aile Yapı ve Alışkanlıklarına Uygunluğu Açısından İncelenmesi, TÜYES, 1994.
6. Rakıcioğlu, N., Baysal, A.: Ailelerin Beslenme Harcamaları, Besin Satın Alma ve Tüketim Davranışları Konusunda Bir Çalışma, 5. Diabet Yıllığı, 299-307, 1988.
7. Bulduk, S., Tekgül, N.: Üniversite 1. Sınıfta Okuyan Öğrencilerin Beslenme Durumları. Araştırma Aylık Bilim ve Teknoloji Dergisi, 4:38: 18-32 Şubat, 1992.
8. Akat, A., Bozkurt, N.: Aile Yanında, Yurtta ve Bekar Evinde Kalan Yükseköğrencilerinin Beslenme ve Başarı Durumları, 5. Diabet Yıllığı, 175-182, 1988.
9. Tönük, B., Gültürk, H., Güneşli, U., Ankan, R., Kayım, H.: 1984 Gıda Tüketimi ve Beslenme Araştırması, Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığı UNICEF, Ankara, 1987.
10. Baykan, S., Nazik, M.H.: Türkiye'de Köy ve Gecekonduarda Erken Çocukluk Gelişimi Araştırması, Ailelerin Sosyo-Ekonomik Durumları ve Anne Babaya Yönelik Bulgular, Türkiye'de Köy ve Gecekonduarda Erken Çocukluk Gelişimi Araştırması Milli Eğitim Bakanlığı, Gazi Üniversitesi, UNICEF İşbirliği, Ankara, 1992.
11. Tekinel, O.: Türkiye'de İstihdam Durumu Çukurova Bölgesinde Tarım Kesiminde İstihdam ve Sorunları Paneli, İş ve İşçi Bulma Kurumu, Adana, 1991.
12. Sağlamtimur, T. ve arkadaşları: Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Alanında Ürün Deseni, Türkiye Ziraat Mühendisliği 3. Teknik Kongresi, Ankara, 1990.
13. Kün, E. ve arkadaşları: Türkiye'de Nadas Alanlarının Daraltılması ve İkinci Ürün Çalışmaları Türkiye Ziraat Mühendisliği 3. Teknik Kongresi Ankara, 1990.
14. Anonymous: VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı Et ve Mamulleri Sanayi, O.İ.K. Kırmızı Et Alt Komisyonu Raporu, DPT, Ankara, 1988.
15. Hasipek, S., Aktaş, N., Sürücüoğlu, M.S., Örmeci, A.Ö.: Güneydoğu Anadolu Projesi Kapsamındaki Yöre Halkının Beslenmesini Etkileyen Faktörler ve Eğitimin Yeri ve Önemi. Türkiye Ziraat Mühendisliği 3. Teknik Kongresi, Ankara, 1990.
16. Baysal, A.: Beslenme Sorunlarının Sosyal, Kültürel Eğitim ve Ekolojik Etmenlerle İlgili Nedenleri ve Çözüm Önerileri. Beslenme ve Diyet Dergisi, 10: 50-62, 1981.
17. Ateş, M., Ballar, E., Pekcan, G.: Sosyo-Ekonomik Yönden Farklı Semtlerde Yaşayan Ev Kadınlarının Besin Hazırlama Pişirme ve Saklama Yöntemlerinin Saklanması, Beslenme ve Diyet Dergisi, 15: 71, 1986.
18. Ersoy, G.: Ankara'nın Gölbaşı İlçesi ve Köylerinde Besin Üretim Durumu, Beslenme ve Diyet Dergisi 19:1:71-84, 1990.

HİZMET SEKTÖRÜNDE KALİTE

*Yrd.Doç.Dr. Coşkun ATAYETER, Arş.Gör.Zafer YAMAN, Arş.Gör. Tamer ACUNER**

1-GİRİŞ:

Kalkınmada önemli bir girdi olan hizmet sektörü işlevini hizmetin çeşidi ve kalitesiyle beraberinde yürütülmektedir. Yapılan hizmette kalite olduğu sürece hizmet sektörü gelirleri artmakta, tersine hizmet sektöründe kalitenin düştüğü sürece de hizmet gelirleri azalmaktadır. Dünya ve Türkiye ekonomisinde yeri her gün artan hizmet sektöründe bundan sonra da kalitenin önemi gittikçe artacaktır.

2- HİZMET SEKTÖRÜNDE KALİTE:

Hizmet sektörünün, ülke ekonomisi içerisinde payının % 50'lere ulaştığı batı ülkelerinde, böylesine yüksek bir kalite yakalanabilmiştir. Kalite; hizmetin başlangıçta maliyetleri arttırmasına karşın uzun dönemde maliyetleri aşağıya çekmektedir.

Günümüzde kalite sağlamanın esası "Kalitesizliğin Önlenmesi" olup, hatalar oluştuğundan sonra bunların tesbit edilmesi ve giderilmesi yerine, hata oluşumunu önleyecek şekilde, kaliteyi etkileyen tüm faaliyetler üzerinde kontrol hakimiyetinin geliştirilmesi ilkesine dayanır. Bu şekil ile kalite sağlama sorumluluğu kuruluş çapında çeşitli fonksiyonlar ve görevler arasında dağıtmakta ve yaygınlaştırılmaktadır.

Hizmetin kalitesi, hizmeti verenle (üreten) hizmeti alanın ara kesitindeki teknik ve beşeri faktörler ile ilgili bir husus olarak değerlendirmelidir. Bu durum hizmet kalitesinde insan uyumunun ön plana çıkararak daha fazla önem kazandırmıştır.

2.1. KALİTELİ HİZMET FAALİYETLERİ:

Kaliteli bir hizmet için verilen hizmetin çeşitli şekillerde geliştirilmesi gerekmektedir. Kalitenin gelişmesi, kalitenin herkesin işi olmasıyla mümkündür. Kalitenin herkesin işi olabilmesi ise önce hizmeti sunmanın karakteristikleri bilmekle mümkün olabilmektedir. Bu karakteristikler şu şekilde açıklanabilir:

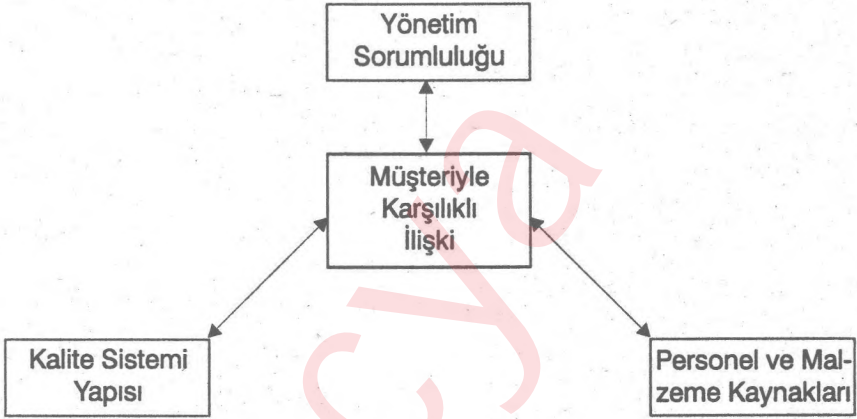
- Kolaylık (rahatlık), yetenek, personel sayısı ve malzeme miktarı
- Hizmet süresinin uzunluğu ve hizmet sunmanın zamanı
- Sıhhatle ilgili tehlikesiz (emniyetli olması), güvenilir olması,
- Heveslilik, nezaket - kibarlık, konfor, çevre güzelliğiyle ilgisi, yarışmayla rekabetle ilgisi, etkili ve kredibilite,

* KTÜ.İ.İ.B.F. TRABZON

Hizmetin kontrolü yalnız kontrol vasıtaları ile başarılabilir. Proses performans ölçümü ve kontrolü bu yüzden hizmet duyulan hizmet kalitesinin meydana getirilmesi ve devam ettirilmesi için gereklidir. Bazen mümkün olmasına rağmen genellikle son muayene ile hizmet kalitesini yükseltmek mümkün değildir.

2.2. KALİTE SİSTEMİNİN ESASLARI:

Şekilde de görüldüğü üzere bir kalite sisteminin üç yapı taşının orta noktasını "Müşteri" oluşturmaktadır. Şekil tüketici tatmininin; yönetim sorumluluğu, personel ve malzeme kaynakları ve kalite sistemi yapısı arasındaki uyumlu bir ilişki sayesinde garanti edilebileceğini göstermektedir.

2.2.1- YÖNETİM SORUMLULUĞU :

Yönetim hizmet kalitesi ve müşteri tatmini için bir politika tesbit etmek sorumluluğuna sahiptir.

KALİTE POLİTİKASI: Belirlenen kalite politikasını kurmak ve yerleştirmek, en yüksek yönetim seviyesine aittir. Yönetim kalite politikasını yerleştirmek ve geliştirmek için sırasıyla şunları belirlemelidir:

- Verilecek hizmetin cinsi
- Kalite için hizmet organizasyonunun imajı ve ünü,
- Hizmetin kalitesi için belirlenecek amaçlar,
- Kalite amaçlarının benimsenmesine yönelik yaklaşım,
- Kalite politikasının yerleşiminde şirket personelinin sorumluluğu ve rolü

Yönetim kalite politikasının duyurulması, anlaşılmasını yerleştirilmesini devam ettirilmesini sağlamalıdır.

KALİTE AMAÇLARI: Kalite amaçlarını gerçekleştirmek birinci derecede bazı hedeflerin gerçekleştirilmesine bağlıdır. Hedefler şu unsurları içermelidir:

- Müşteri tatmininin profesyonel standartlar ile organizasyonel kültür ile karşılıklı uyumu,
- Hizmetin sürekli gelişimi,
- Çevre koşullarının ve toplumun gereksinimlerine saygı göstermek,
- Hizmeti geliştirmedeki başarı

Hizmet kalitesini etkileyen genel, spesifik sorumluluklar ve yetkiler tüm personel için ayrı ayrı tanımlanmalıdır. Yönetim, kalite sisteminin kurulmasından sonra yeniden gözden geçirilip uygunluğu ve etkinliğin kontrol edilebilmesi, kalite amaçlarının gerçekleştirilmesine yönelik periyodik ve müstakil olarak devamlı kontrol faaliyeti yürütür.

2.2.2- PERSONEL VE MALZEME KAYNAKLARI:

Yönetim kalite sistemini kurmak ve kalite amaçlarını başarmak için uygun ve yeterli kaynakları sağlamalıdır.

PERSONEL: Her organizasyonda hizmet kalitesini direkt olarak etkileyen en önemli kaynak bireysel olarak her bir işgörendir. Çeşitli motivasyon teknikleri ile personelin performansının artırılması sağlanarak kalite amaçlarına ulaşılmaya çalışılır. Personele yönelik bir faaliyette ona verilen eğitimidir. Personelin eğitimi hizmet organizasyonlarında kalite politika ve amaçlarını gerçekleştirmek ve müşteri tatminini sağlamada önemli bir unsurdur.

Müşterilerle direkt temasta bulunan hizmet işletmesi personeli, müşteriyle iletişim için yeterli bilgiye ve gerekli olan hünere sahip olmalıdır. Hizmet organizasyonlarında düzenli iletişim yöntemi tüm seviyelerde göze çarpan bir özellik olmalıdır. İletişimin metodları şu hususları içerebilir:

- Temel konularda bilgi verici konferans ve seminerler,
- Bilgi alış-veriş toplantıları,
- Belge şeklinde düzenlenmiş kaynaklar,
- Bilgi veren teknolojik imkanlar,

MALZEME KAYNAKLARI : Şu hususlar içerebilir.

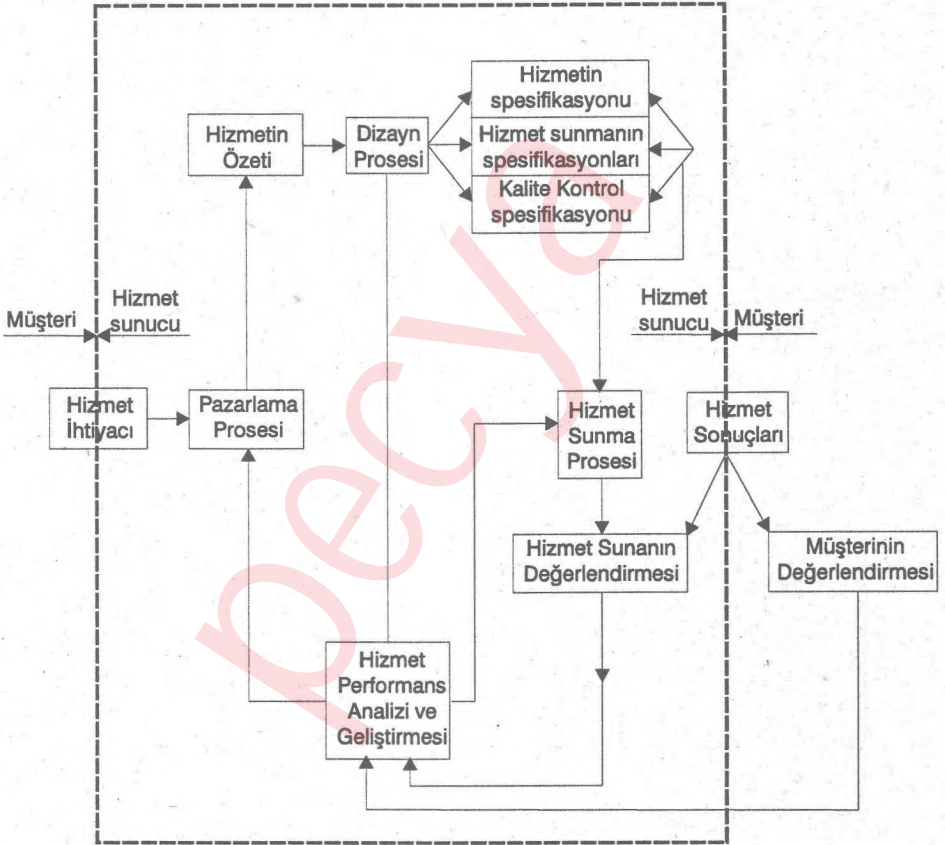
- Hizmet sunum malzemeleri ve stoklar,
- Taşıma işleri ve bilgi sistemleri,
- Kalite tahmin imkanları, aletle yapılan işler ve bilgisayar yazılımları,
- İşle ilgili teknik dökümanlar

2.2.3- KALİTE SİSTEMİ YAPISI:

Hizmet kalitesi ve amaçlarının başarılabilmesi için hizmet organizasyonları yerleştirilmeli, geliştirilmeli ve başarılı bir şekilde uygulanmalıdır. Kalite sistem elemanları yeterli kontrolü sağlamak için yapılandırılmalı ve hizmet kalitesini etkileyen tüm prosesleri güvence altına almalıdır.

3- HİZMET KALİTE AĞI:

Kalite sistem prosedürleri 3 esas proses (pazarlama, dizayn, hizmet sunma) için tüm hizmet proseslerinin performansını açıkça belirlemek için kurulmalıdır. Bu yapıda, bir hizmet kalitesi sağlama şeması (ağı) olarak işlemsel şekilde gösterilebilir:

Şekil: Hizmet Kalite Ağı

Müşteri tarafından faydalanılan hizmet kalitesi, direkt olarak bu prosesler tarafından etkilenir ve devamlı olarak geri besleme vasıtasıyla artırılır. Kalite geri beslemesi aynı zamanda kalite ağı içerisinde birbirlerini etkileyen öğeler elemanlar arasında kurulmalıdır. Bu geri besleme esas olarak şu şekildedir:

- Sunulan hizmetin sunucu tarafından değerlendirilmesi
- Elde edilen hizmetin müşteri tarafından değerlendirilmesi
- Tamamlayıcı kalite kontrolleri ve kalite sisteminin tüm elemanlarının etkileşimi

Kalitede sistem dökümanları sırasıyla şu şekilde belirtilebilir:

a)- Kalite el kitabı: Sürekli bir başvuru aracı olarak kalite sisteminin bir tasvirini kapsayıp, şunları içermelidir:

- Kalite Politikası
- Kalite Amaçları
- Organizasyon yapısı, sorumluluklar
- Kalite Sisteminin tarifi
- Organizasyon Kalite denemeleri
- Kalite sistem dökümanlarının yapısı ve dağılımı

b)- Kalite Planı

c)- Prosedürler

d)- Kalite kayıtları: Şunları içerir

- Kalite amaçlarının başarı derecesi
- Müşteri tatmininin derecesi
- Hizmetin kontrolü ile kalite sisteminin sonuçlarının içeriği
- Personelin mahareti ve eğitimi

4-MÜŞTERİ İLE İLİŞKİLER:

Yönetim organizasyon personeli ile müşteriler arasında etkili bir karşılıklı iletişim kurulmalıdır. Kalite geliştirmek için müşterilerle direkt temasta bulunan personel çok önemlidir. Yönetimde müşteriler ile direkt temasta kullanılan metodlar düzenli şekilde yeniden gözden geçirilmelidir.

Müşteriler ile iletişim onları dinlemeyi ve bu bilgileri muhafaza etmeyi gerektirmektedir. Müşteriler ile karşılıklı etkileşim ve iletişimdeki zorluklar nedeniyle bu konuya özel bir önem verilmelidir. Müşterilerle etkili bir iletişimde bulunmak şu hususları gerektirmektedir:

- Hizmeti tanımlamak, onun faaliyet alanını, faydasını ve zamanlamasını
- Hizmetin maliyetini müşteriye bildirmek

- Hizmet teslim ve maliyeti arasındaki ilişkiyi açıklamak
- Her problemin etkisini müşteriye açıklamak ve problemin çözümünün nasıl yapılacağını belirtmek
- Müşterilerde kaliteye katkıları olabileceği fikrini oluşturmak.
- Etkili iletişim için ulaşılabılır ve yeterli imkanları sağlamak,
- Talep edilen hizmet ile müşterinin gerçek ihtiyaçları arasındaki ilişkiyi tesbit etmek.

Hizmet performans Analizi ve Gelişimi:

Hizmet performanslarının ölçümü için öncelikle bir veri seti oluşturulmalıdır. Verilen hizmetin ölçümünden elde edilmelidir. Bunlar:

- Hizmeti sunanın değerlendirilmesi (kalite kontrol dahil)
- Müşterinin değerlendirilmesi (müşteri tepkisi, müşteri şikayetleri, geri besleme sistemi dahil)
- Kalite çıktıları

Bu verileri analiz etmek hizmetin başarısını ölçecek ve hizmet kalitesinin arttırmak için fırsatlar yaratacaktır. Modern istatistiksel teknikler, müşteri ihtiyaçlarını anlamak, proses kontrolü, tahminleme, karar vermek için kalitenin ölçümü ve verilerin pekçok yönden değerlendirilmesine yardım edebilir.

5- SONUÇ VE ÖNERİLER:

Hizmet sektörü denince kalite de gelmektedir. O halde hizmet sektöründe kalitenin üretilmesi gerekmektedir. Kaliteyi üretmek ise toplam kalite yönetimi beraberinde gerçekleşebilir. Toplam kalite yönetimi ise beraberinde verimliliği getirecektir. İşgörenlerin motivasyonunda artışlar gözlenecektir. Kalitenin artmasıyla beraber maliyetlerde azalmalar meydana getirecektir.

Toplam kalite yönetiminin bir faydası da dünya pasaportu da diyebileceğimiz ISO 9000 belgesine sahip olunmasını gerektirmektedir. ISO 9000 belgesine sahip olma yolu da ancak toplam kalite yönetimi teknikleri ve bunlarla ilgili tekniklerin uygulanmasından geçmektedir. 5 Nisan Kararlarından etkilenmeyen firmaların toplam kalite yönetimini en iyi uygulayanlar olduğu unutulmamalıdır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR:

- Atayer, C. "Kalite Yönetimi" Yüksek Lisans Ders Notları (Yayınlanmamış) KTÜ-Trabzon
- Atayer, C. - YAMAN, Z. "Doğu Karadeniz Bölgesinde Turizmin Gerçekçi Analizi" Bölgesel Kalkınma Sempozyumu 94 Bildiri Trabzon-1994
- Atayer, C.- "İşletmelerde Verimlilik Denetimi" Yüksek Lisans Ders notları (Yayınlanmamış) KTÜ - Trabzon
- ISO 9000 - International Standards for Quality Management, 3.rd Edition Switzerland.

TOKAT İLİ MERKEZ İLÇEDE KURU VE SULU ŞARTLARDA BUĞDAY ÜRETİMİNİN FONKSİYONEL ANALİZİ

Arş. Gör. Halil KIZILASLAN, Doç. Dr. A. Zafer GÜRLER, Öğr. Gör. Nuray KIZILASLAN*

ÖZET

Tokat ili Merkez ilçede sulu ve kuru şartlarda buğday üretimi yapan işletmelerde üretimin fonksiyonel analizi araştırmanın temel amacını oluşturmuştur. Buğday üretiminin fonksiyonel analizi ile faktör-ürün ve faktör-faktör analizi yapılmıştır.

Kuru ve sulu koşullarda buğday üretiminin fonksiyonu tahmin edilmiş ve üretim faktörlerinin marjinal analizi yapılarak, faktörlerin üretim miktarı üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Üretim faktörleri ile üretim miktarı arasındaki ilişkiler çoklu regresyon ve korelasyon analizi ile saptanmıştır. Üretim fonksiyonunun tahmininde Cobb-Douglas tipi fonksiyon kullanılmıştır. Üretim fonksiyonunda yer alan bağımsız değişkenlerinin üretim miktarındaki değişimleri %1 düzeyinde açıklamada yeterli olduğu belirlenmiştir.

1. GİRİŞ

Türkiye sahip olduğu iklim ve toprak özellikleri bakımından birçok ürünün yetiştirilmesine uygun bulunmaktadır. Bu ürünlerin başında halkın temel gıda gereksimininin karşılanmasında stratejik öneme sahip buğday başta gelmektedir. Buğday insan gereksinimlerinin yanında hayvanlara yem kaynağı ve sanayiye hammadde oluşturması bakımından da ayrıcalıklı bir önem arz etmektedir. Belirtilen bu ayrıcalıklar nedeniyle dünyadaki bütün ülkelerde başta buğday olmak üzere tahıl üretimine büyük önem verilmektedir. Türkiye'de 1993 yılında ekilen yaklaşık 20 milyon ha tarla alanının % 75 oranındaki 15 milyon ha'ını tahıllar oluşturmaktadır. Dünya tahıl ekiliş alanı 699.6 milyon ha, üretim ise: 1.9 milyar tondur. Türkiye, dünya ekiliş alanları içinde % 2, üretim miktarının içinde ise % 1.7 oranında pay almaktadır.

Türkiye'de 1950'li yıllarda 4 milyon tona yakın olan buğday üretimi 1990'lı yıllarda yaklaşık 21 milyon tona ulaşmıştır. Zaman içinde tarımsal araştırma kuruluşları yeni çeşitler ıslah etmişler ve adaptasyonu yapılan çeşitler çiftçiye dağıtılmıştır. Buna bağlı olarak buğday veriminde belirli ölçüde artış sağlanmasına rağmen verimlilik konusunda yeterli bir düzeye gelindiği söylenemez. Bunun birçok nedenlerinden bahsedilebilir. Bu nedenler genel olarak; destekleyici bir üretim ve fiyat politikasının uygulanmaması,

* Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, Tokat-TÜRKİYE

sanayinin ihtiyaç duyduğu buğday çeşitleri konusunda yeterli araştırma yapılamaması, yörelerin iklim özellikleri ve sanayi taleplerine uygun ve yeterli miktarda tohumluk dağıtım programının uygulanamaması, kullanılan tohumluk çeşitlerinin fazla olması ve modern bir tarım tekniğinin uygulanamaması şeklinde sıralanabilir.

Bu hususlar gözönüne alındığında, çalışmanın amacı: Araştırma yöresinde kuru ve sulu koşullarda buğday üretiminde kullanılan kaynakların ne şekilde birleştiğini belirleyerek üretim faktörlerinin toplam üretim üzerinde yaratacağı değişimleri ortaya koymaktır

2. MATERYAL ve YÖNTEM

Tokat ili Merkez İlçe ve köylerindeki buğday üretiminin yoğun olarak yapıldığı 23 köyden % 20'si (5 köy) tesadüfi sayılar yöntemiyle araştırma kapsamına alınmıştır. Araştırma kapsamına alınan bu köylerde buğday üretimi yapan işletme sayısı 327 olarak saptanmıştır. Neyman örnekleme yönteminin kullanıldığı bu çalışmada 53 buğday işletmesinden yüz yüze görüşme tekniği ile elde edilen bilgiler araştırmanın temel materyalini oluşturmaktadır. İşletmeler heterojen bir yapıya sahip olduklarından büyüklük gruplarına göre tabakalandırılmış ve üç grupta incelenmiştir. I. Grup 0-25 (15 işletme), II. Grup 26-50 (17 işletme), III. Grup 50+(21 işletme) olarak alınmıştır.

Araştırmanın amacı doğrultusunda tolanan veriler döküm çizelgelerine aktarıldıktan sonra analize hazır hale gelecek şekilde düzenlenmiştir. Yapılan çalışmada çoklu regresyon ve korelasyon analizlerine yer verilmiştir. Elde edilen denklemlerden hareketle, faktörlerin üretim elastikiyetleri, standart sapmaları ve kısmi regresyon katsayıları bulunmuştur. Kısmi regresyon katsayılarının anlamlı olup olmadıkları belirlemek üzere Student-t testi yapılmıştır.

Analizde kullanılan fonksiyon tipinin seçiminde en önemli ölçüt denklemlerin çoklu regresyon katsayısının en yüksek değeri vermesidir. En yüksek regresyon katsayısına sahip olan fonksiyon veriler için en uygun olanıdır. Bu düşünceden hareketle, kuru ve sulu koşullarda buğday üretiminin fonksiyonel analizinde tarım ekonomisi çalışmalarında sıklıkla kullanılan Cobb-Douglas tipi üretim fonksiyonu esas alınmıştır(2). Cobb-Douglas tipi üretim fonksiyonu:

$$Y = a \cdot X_1^{b_1} \cdot X_2^{b_2} \cdot X_3^{b_3} \dots \dots \dots X_n^{b_n} \text{ şeklinde ifade edilmektedir(3).}$$

Belirtilen ekonomik analizlerin yapılmasında QPRO ve MINITAB istatistik programı kullanılmıştır.

Ekonomik analizlerle ilgili determinasyon katsayısı (R²): Bu kriter ile Y bağımlı değişken değerinin denenen fonksiyon tipi ile açıklanabilen değişimin oranını ifade etmektedir. Bu katsayının istatistiksel açıdan önemi F testi ile belirlenmektedir. Bu çalışmada uygulanan varyans analizi ile tek tek bağımsız değişkenlerin ve değişkenlerin tümünün, Y bağımlı değişken üzerindeki açıklayıcılığının önemli olup olmadığı test edilmiştir.

bi katsayılarının (kısmi regresyon katsayıları) önem testi: Fonksiyonda yer alan bağımsız değişkenlerin tek tek sıfırdan farklı olup olmadıkları test edilmiştir.

İçsel bağıntı (Autocorrelation) problemi ve testi: Gözlemler arasındaki hata payının (ei) bağımlılık göstermesi durumudur. Başka bir ifade ile, i'inci gözlemin hata payı ile j'inci gözlemin hata payı arasında bir korelasyonun varlığıdır. Bu durumda otokorelasyon mevcuttur (4)(5). Otokorelasyon haline yatak kesit verilere dayalı bu çalışmada rastlanmamıştır. Otokorelasyon testiyle ilgili Durbin-Watson tarafından geliştirilen D istatistiğinden, Von Neuman istatistiğine ulaşılmıştır. Ekonometrik modellerde yer alan bağımsız değişkenlerin sayısının (k'nın) 5'i aşması nedeniyle Von Neuman V otokorelasyon testi tercih edilmiştir(6).

Üretim fonksiyonlarının ekonomik açıdan yorumlanmasında kullanılan istatistiksel ölçütler ise, şu şekilde özetlenebilir.

Üretim Elastikiyetleri: Belli bir üretim düzeyinde, üretim miktarındaki oransal değişimin, faktördeki oransal değişmeye oranına üretim elastikiyeti denilmektedir(7). Cobb-Douglas üretim fonksiyonlarının özelliği gereği fonksiyonda yer alan bağımsız değişkenlerin katsayıları (bi) ilgili faktörün marjinal üretim elastikiyetini vermektedir. Tüm değişkenin elastikiyetleri toplamı ise, üretim fonksiyonunun ölçeğe göre getirisini göstermektedir(7).

Marjinal Verim: Belli bir üretim düzeyinde bir birim değişken üretim faktörüne karşılık gelen üretim miktarına ortalama verim denir. Ortalama verim ilgili faktörün katsayısı ile çarpıldığında marjinal verime ulaşılmaktadır. Cobb-Douglas üretim fonksiyonunun özelliği gereğince, aritmetik ortalama yerine geometrik ortalama kullanılmaktadır(3).

Marjinal Teknik İkame Haddi (MTİH): Belli bir üretim düzeyinde kullanılan üretim faktörünün bir birim artırılması sonucu, diğer üretim faktöründe yapılması gereken azalmayı ifade etmektedir. İki faktörden birisi negatif diğeri pozitif üretim elastikiyetine sahipse, bunların arasında ikame ilişkisinden bahsedilemez(3).

3. ARAŞTIRMA BULGULARI

3.1. Sulu Koşullarda Üretilen Buğdayın Fonksiyonel Analizi

İncelenen işletmelerde sulu koşullarda buğday üretiminin fonksiyonel analizinde bağımlı değişken olarak üretim miktarı (Y) ele alınmıştır. Fonksiyonda yer alan değişkenler ve fonksiyonda yer alma özellikleri aşağıda verilmiştir.

$$X_1 = \text{Üretim Alanı (da)}$$

Sulu koşullarda buğday üretimi yapan her işletmeye ait buğday üretim alanı dekar olarak fonksiyona dahil edilmiştir.

$X_2 =$ Kullanılan İşgücü (Erkek İşgücü Birimi Saat-EİG)

Buğday üretiminde toprak hazırlığından hasada kadar olan aşamada kullanılan işgücü erkek işgücü birimiyle saat olarak ifade edilmiştir.

$X_3 =$ Kullanılan Traktör Çekigücü (Traktör Çeki Gücü Saat-Ts)

Buğday üretiminde kullanılan tohum için yapılan masraflar her işletme için ayrıca saptanmış olup, tohum masrafları olarak fonksiyona alınmıştır.

$X_5 =$ Gübre Masrafları (TL)

Buğday üretiminde kullanılan çeşitli gübrelerin miktarları fiyatlarıyla değerlendirilerek fonksiyonda yer verilmiştir.

$X_6 =$ İlaç Masrafları (TL)

Yine üretimde kullanılan çeşitli mücadele ilaçları ilaçlarının miktarları fiyatlarıyla değerlendirilerek fonksiyona dahil edilmiştir.

$X_7 =$ Sulama Masrafları (TL)

Buğday üreten işletmelerde dekara harcanan su masrafları TL olarak fonksiyona alınmıştır.

Ele alınan bağımlı değişkenle bağımsız değişkenler arasında:

$Y = 0.60 \cdot X_1^{0.681} \cdot X_2^{-0.180} \cdot X_3^{0.207} \cdot X_4^{0.086} \cdot X_5^{0.181} \cdot X_6^{0.0091} \cdot X_7^{0.116}$ fonksiyonu elde edilmiştir.

Fonksiyona ilişkin determinasyon katsayısı (R^2)= 0.833'dür. F istatistiksel teste göre, ($F_h=30.60 > F_t=3.12$) %1 önem düzeyinde sıfırdan farklı bulunmuştur. Dolayısıyla, üretim miktarındaki değişmelerin %83'ünün denklemden dikkate alınan bağımsız değişkenlerle açıklanabileceği ortaya konmuştur. Denklemin standart hatası 0.1428 olarak bulunmuştur. Fonksiyona ilişkin otokorelasyon problemine rastlanmamıştır. Von Neumann değeri $V_{hs} = 2.08$, kritik değerler $V=1.39$ ve $V^*=2.69$ $V < V_{hs} < V^*$ olduğundan %1 düzeyde önemli bulunmuştur. Değişkenler arasında hesaplanan basit korelasyon katsayıları Çizelge 1'de gösterilmiştir.

Çizelgeler incelendiğinde, bağımsız değişkenler arasında önemli ilişkiler gözlenmektedir. Kullanılan işgücü ile üretim alanı, çekigücü ile üretim alanı, tohum masrafları ile üretim alanı, sulama masrafları ile üretim alanı, tohum masrafları ile kullanılan işgücü, sulama ile kullanılan işgücü, tohum masrafları ile traktör çekigücü arasında yüksek korelasyon olmasından dolayı multicollinearity (çoklu bağıntı) etkiden sözedilebilir.

Çizelge 1: Sulu Koşullarda Buğday Üretiminde Faktörlerarası Korelasyon Matrisi

	Y	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅	X ₆	X ₇
X ₁	0.884 ^a	1.000						
X ₂	0.872 ^a	0.990 ^a	1.000					
X ₃	0.869 ^a	0.966 ^a	0.962 ^a	1.000				
X ₄	0.827 ^a	0.882 ^a	0.864 ^a	0.854 ^a	1.000			
X ₅	0.719 ^a	0.688 ^a	0.658 ^a	0.680 ^a	0.589 ^b	1.000		
X ₆	0.632 ^a	0.687 ^a	0.693 ^a	0.654 ^a	0.566 ^b	0.572 ^b	1.000	
X ₇	0.764 ^a	0.846 ^a	0.845 ^a	0.796 ^a	0.748 ^a	0.582 ^b	0.535 ^b	1.000

a; %1 düzeyinde önemli b; %5 düzeyinde önemli

Fonksiyona ilişkin bağımsız değişkenlerin üretim elastikiyetleri, standart hataları ve önem dereceleri Çizelge 2'de verilmiştir.

Çizelge 2: Sulu Koşullarda Buğday Üretiminde Faktörlere İlişkin Üretim Elastikiyetleri ve Önem Dereceleri

Bağımsız Değişken	Üretim Elastikiyeti	Standart Hata	t	Önem Düzeyi (%)
X ₁	0.6808	0.5839	1.17	25
X ₂	-0.1798	0.5294	-0.34	74
X ₃	0.2070	0.2766	0.75	46
X ₄	0.0864	0.1367	0.63	53
X ₅	0.1812	0.0919	1.97	06
X ₆	0.0091	0.0797	0.11	91
X ₇	0.1156	0.1207	0.96	34

Bağımsız değişkenlere ilişkin üretim elastikiyetlerine bakıldığında kullanılan işgücünün (X₂)'nin negatif işaretli üretim elastikiyetine sahip olduğu görülmektedir. Bu nedenle denkleme dayanarak ekonomik optimum hesaplanamamaktadır. Buna karşılık hangi üretim faktörünün azaltılması veya artırılması gerekli olduğu konusunda sonuçlar çıkarmak olasıdır. Bu durumda, sulu koşullarda buğday üretiminde işgücünün fazla kullanıldığı söylenebilir. Ancak, bu faktörün üretim elastikiyetinin istatistiki bakımından önemli bulunmaması nedeniyle bunu kesin olarak ifade etmek doğru olmaz(4). Bu açıdan yaklaşıldığında işgücünün rasyonel bir şekilde kullanılmadığını belirtmek yerinde olur.

Fonksiyona bakıldığında, diğer girdiler sabitken X₂ (kullanılan işgücü) için azalan verim söz konusudur. X₂'de (üretim alanı) yapılacak %100'lük bir artış, üretim miktarın-

da (Y) %68'lik bir artış, kullanılan işgücünde (X_2) yapılacak % 100'lük bir artış, üretim miktarında %17'lik bir azalma, traktör çekigücünde (X_3)de yapılacak %100'lük bir artış, üretim miktarında %20'lik bir artış, tohum masraflarında (X_4) yapılacak % 100'lük bir artış, üretim miktarında %8'lik bir artış, Gübre masraflarında (X_5) yapılacak %100'lük bir artış üretim miktarında %18'lik bir artış, ilaç masraflarında (X_6) yapılacak %100'lük bir artış üretim miktarında %11'lik bir artış meydana getirecektir. Kullanılan işgücünün üretimde bir azalma meydana getirmesi üretim elastikiyetinin negatif değer taşıması dolayısıyla azalan verimden kaynaklanmaktadır.

Burada, buğdayın geçimlik bir ürün olmasının etkisi olabilir. Bununla beraber, buğday çok fazla işçilik gerektirmektedir. İncelenen işletmelerde sulu koşullarda buğday üretiminde genellikle sertifikalı tohum kullanılmakta ve genellikle pazara yönelik üretim yapılmaktadır. Ayrıca, önceki yıllardan daha fazla önem verilmesi, bakımı artırabilirdi bu da kullanılan işgücünün daha yoğun olarak kullanılmasına yol açabilir.

Fonksiyonda yer alan üretim faktörlerine ilişkin üretim elastikiyetlerinin toplam $\Sigma bi = 1.1001$ 'dir. Bu durum ölçeğe göre artan getiriye göstermektedir. Diğer bir ifade ile, bütün girdiler %100 arttırıldığında, üretim miktarı %110 oranında artmaktadır, denilebilir.

Sulu koşullarda buğday üretiminde faktörlere ilişkin, üretim elastikiyetleri, geometrik ortalamalar ve marjinal verimleri Çizelge 3'de verilmiştir.

Çizelge: 3 Sulu Koşullarda Buğday Üretiminde Faktörlere İlişkin Geometrik Ortalamalar, Üretim Elastikiyetleri ve Marjinal Verimleri

	X_1 (Üretim Alanı) da	X_2 (İşgücü) EİB	X_3 (Çekigücü) Ts	X_4 (Tohum Masrafları) TL	X_5 (Gübre Masrafları) TL	X_6 (İlaç Masrafları) TL	X_7 (Sulama Masrafları) TL	Y (Üretim Miktarı) TL
Üretim Miktarı ve Faktörlere İlişkin Geometrik Ortalamalar	17.29	71.30	36.03	3 089 583.95	1 745 420.21	660 845.60	568 852.94	6886.5
Üretim Elastikiyetleri	0.681	-0.180	0.207	0.086	0.181	0.0091	0.116	$\Sigma bi = 1.1001$
Marjinal Verim	271.23	-17.38	39.56	0.00019	0.00071	0.000095	0.0014	-----

Çizelge incelendiğinde görüleceği gibi, diğer girdiler geometrik ortalamalarında sabit tutulduğunda üretim alanının 1 dekar arttırılması sonucunda ortalama üretim alanı 17.29'da için üretimde 271.23 kg (dekara 15.69 kg) artışa neden olabilecektir. Aynı şekilde diğer girdiler sabit tutulduğunda, traktör çekigücününün 1 traktör saat arttırılması sonucunda üretimde 39.56 kg (dekara 2.29 kg) artış meydana gelecektir. Tohum masrafının 10.000 TL arttırılması sonucunda 1.9 kg (dekara 0.11), sulama masrafının 10 000 TL arttırılması sonucunda 0.95 kg (dekara 0.05 kg) üretimde artış sağlanabilecektir.

Kullanılan işgücü azalan verime sahip olduğundan, işgücünün 1 EİB artırılması sonucunda üretimde 17.38 kg (dekara 1.01 kg) azalma meydana gelebilecektir.

Sulu koşullarda fonksiyonda yer alan değişkenlerin geometrik ortalamalarındaki marjinal teknik ikame haddi (MTİH) Çizelge 4'de verilmiştir.

Çizelge 4: Sulu Koşullarda Fonksiyonda Yer Alan Değişkenlerin Geometrik Ortalamalarındaki MTİH

	X_1	X_2	X_3	X_4	X_5	X_6	X_7
X_1		0.064	-0.145	-0.00000070	-0.00000026	-0.00000035	-0.000052
X_2			2.276	0.000011	0.000041	0.0000055	0.000081
X_3				-0.0000048	-0.000018	-0.0000024	-0.000035
X_4					-3.737	-0.500	-7.368
X_5						-0.133	-1.972
X_6							-14.737

Çizelge incelendiğinde görüleceği gibi, insan işgücü ile üretim alanı, traktör çekigücü, tohum masrafları, ilaç masrafları ve sulama masrafları arasında ikame ilişkinden bahsedilemez. Çünkü, kullanılan işgücünün üretim elastikiyeti, negatif elastikiyeti sahip bulunmaktadır. Buna karşılık üretim alanı, traktör çekigücü, tohum, gübre ve sulama masrafları arasında değişen oranlarda ikame ilişki söz konusudur. Örneğin; sulama masrafının 1 TL artırılırsa, tohum masrafının 7.368 TL azaltılması gerekmektedir. Aynı şekilde sulama masrafı 1 TL artırılırsa, ilaç masrafını 14.737 TL azaltılması gerektiğinden sözedilebilir. Aynı şekilde gübre masrafı 1 TL artırılırsa tohum masrafının 3.737 TL azaltılması gerektiği sonucuna varılabilir.

Fonksiyonda yer alan bağımlı ve bağımsız değişkenlerle bağımsız değişkenlerin kendi aralarındaki yüksek korelasyon katsayılarından dolayı Stepwise (Değişken Ekleme-Elleme) yöntemine başvurulmuştur. Bu işlem halen en yaygın olarak kullanılan değişken belirleme işlemi olarak gösterilmektedir(5).

Araştırmada sulu koşullarda buğday üretim fonksiyonunda yer alan aynı bağımsız değişkenler ile yapılan işlem sonucunda yeni fonksiyon;

$$Y = -0.070 \cdot X_1^{0.305} X_2^{0.260} X_4^{0.246} X_5^{0.233} \text{ olarak bulunmuştur.}$$

Yeni fonksiyona ilişkin determinasyon katsayısı (R^2)= 0.818 olup, $F_h=58.32 > F_t=4.31$ %1 önem düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Deklemin standart hatası (Se) 0.1473'dür.

Bütün bağımsız değişkenlerin gözönünde tutulduğu fonksiyona göre stepwise işleminden sonra elde edilen fonksiyonun determinasyon katsayısı %1.5 oranında azalmıştır. Üretim alanı (X_1), kullanılan işgücü (X_2), tohum masrafları (X_4) ve gübre masrafları

(X_5) değişkenlerinin sulu koşullarda üretilen buğday üretim miktarını en iyi şekilde temsil ettiğini söylemek mümkündür. Aynı zamanda buradan çıkartılacak bir diğer sonuç, bu değişkenlerle denkleme giren diğer değişkenler arasında çoklu korelasyonun yüksek olduğudur(6).

Elde edilen yeni fonksiyondaki değişkenlerin testi yapılmış olup ve %5 düzeyinde önemli bulunmuştur. Yeni fonksiyonun toplam üretim elastikiyeti $\Sigma bi = 1.044$ olup, ölçeğe sabit getiriye göstermektedir. Üretim alanı (X_1), kullanılan işgücü (X_2), tohum masrafları (X_4) ve gübre masrafları (X_5) %100 arttırıldığında buğday üretim miktarı % 104 oranında artabilecektir.

3.2. Kuru Koşullarda Üretilen Buğdayın Fonksiyonel Analizi

Kuru koşullarda buğday üreten işletmelerde de bağımlı değişken olarak üretim miktarı (Y) esas alınmıştır. Fonksiyonda yer alan bağımsız değişkenler ise, aşağıda verilmiştir.

$X_1 =$ Üretim Alanı (da)

$X_2 =$ Kullanılan İşgücü (Erkek İşgücü Birimi Saat-EİG)

$X_3 =$ Kullanılan Traktör Çekigücü (Traktör Çeki Gücü Saat-Ts)

$X_4 =$ Tohum Masrafları (TL)

$X_5 =$ Gübre Masrafları (TL)

$X_6 =$ İlaç Masrafları (TL)

Ele alınan bağımlı değişkenle bağımsız değişkenler arasında;

$Y = 2.40X_1^{0.24} X_2^{0.574} X_3^{0.187} X_4^{0.215} X_5^{-0.173} X_6^{-0.128}$ fonksiyonu elde edilmiştir.

Fonksiyona ilişkin determinasyon katsayısı (R^2)= 0.849'dür. F istatistiksel teste göre, ($F_h=14.98 > F_t=3.19$) % 1 önem düzeyinde sıfırdan farklı bulunmuştur. Dolayısıyla, üretim miktarındaki değişmelerin %85'inin denkleme dikkate alınan bağımsız değişkenlerle açıklanabileceği ortaya konmuştur. Denklemin standart hatası 0.1428 olarak bulunmuştur. Fonksiyona ilişkin otokorelasyon problemine rastlanmamıştır. Von Neumann değeri $V_{hs} = 2.40$, kritik değerler $V = 1.24$ ve $V^* = 2.88$ $V < V_{hs} < V^*$ olduğundan %1 düzeyde önemli bulunmuştur. Değişkenler arasında hesaplanan basit korelasyon katsayıları Çizelge 5'de gösterilmiştir.

Çizelge 5. Kuru Koşullarda Buğday Üretiminde Faktörlerarası Korelasyon Matrisi

	Y	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅	X ₆
X ₁	0.916 ^a	1.000					
X ₂	0.906 ^a	0.991 ^a	1.000				
X ₃	0.905 ^a	0.981 ^a	0.966 ^a	1.000			
X ₄	0.876 ^a	0.905 ^a	0.893 ^a	0.890 ^a	1.000		
X ₅	0.683 ^a	0.804 ^a	0.794 ^a	0.782 ^a	0.767 ^a	1.000	
X ₆	0.623 ^b	0.784 ^a	0.786 ^a	0.683 ^a	0.720 ^a	0.701 ^a	1.000

a; %1 düzeyinde önemli b; %5 düzeyinde önemli

Çizelgeler incelendiğinde, bağımsız değişkenler arasında önemli ilişkiler gözlenmektedir. Hatta, kullanılan işgücü ile üretim alanı, çekigücü ile üretim alanı, tohum masrafları ile üretim alanı, çekigücü ile insangücü, işgücü ile tohum masrafları, çekigücü ile tohum masrafları arasında yüksek korelasyona rastlanmıştır. Burada da multicollinarity etkinin varlığından söz etmek mümkündür. Elde edilen tahmin fonksiyonunda negatif değerli üretim elastikiyetleri bulunduğu için yine ekonomik optimum hesaplanamamaktadır. Ancak, üretim faktörlerinin birbirlerine göre ne şekilde kullanılması veya hangi girdilerin azaltılıp çoğaltılması gerektiği hakkında birtakım sonuçlar çıkarmak olasıdır(3).

Fonksiyona ilişkin bağımsız değişkenlerin üretim elastikiyetleri, standart hataları ve önem dereceleri Çizelge 6'da verilmiştir.

Çizelge 6: Kuru Koşullarda Buğday Üretiminde Faktörlere İlişkin Üretim Elastikiyetleri ve Önem Dereceleri

Bağımsız Değişken	Üretim Elastikiyeti	Standart Hata	t	Önem Düzeyi (%)
X ₁	0.245	1.073	0.23	82
X ₂	0.5736	0.8255	0.69	49
X ₃	0.1865	0.5080	0.37	71
X ₄	0.2151	0.2037	1.06	30
X ₅	-0.1732	0.1470	-1.18	25
X ₆	-0.1275	0.1888	-0.68	50

Bağımsız değişkenlere ilişkin üretim elastikiyetlerine bakıldığında gübre ve ilaç masraflarının negatif değer taşıdığı görülmektedir. Bu değişkenlerin negatif işaretli üretim elastikiyetine sahip olması, denkleme ilişkin ekonomik optimumun hesaplanamamasına neden olmaktadır. Buna karşılık, hangi üretim faktörünün azaltılması veya artırılması gerekli olduğu konusunda sonuçlar çıkarmak olasıdır. Bu durumda, kuru

koşullarda buğday üretiminde gübre ve ilaç masraflarının aşırı kullanıldığını söyleyebiliriz.

Fonksiyona bakıldığında, diğer girdiler sabitken X_5 (gübre masrafları ve X_6 (ilaç masrafları) için azalan verim sözkonusudur. X_1 'de (üretim alanı) yapılacak % 100'lük bir artış, üretim miktarında (Y) % 24.5'lik bir artış, kullanılan işgücünde (X_2) yapılacak %100'lük bir artış, üretim miktarında %57.'lik bir artış, traktör çekigücünde (X_3)de yapılacak % 100'lük bir artış üretim miktarında % 18'lik bir artış, tohum masraflarında (X_4) yapılacak %100'lük bir artış, üretim miktarında %22'lik bir artış, gübre masraflarında (X_5) yapılacak %100'lük bir artış üretim miktarında %17'lik bir azalma, ilaç masraflarında (X_6) yapılacak %100'lük bir artış üretim miktarında %13'lik bir azalma meydana getirecektir.

Buğday, geçimlik ve geleneksel bir ürün olduğundan üreticiler atadan gelme geleneklerini sürdürmektedirler. Sulamanın yapılamaması nedeniyle yüksek verim beklentisinde olan üreticiler gereğinden fazla gübre ve ilaç kullanmış olabilirler. Bu nedenle bu değişkenlerin üretim tekniğine uygun yeterli miktarda ve tarım teşkilatlarının öneriler doğrultusunda kullanılmasının sağlanması gerekmektedir.

Fonksiyonda yer alan üretim faktörlerine ilişkin üretim elastikiyetlerinin toplamı $\Sigma\epsilon_i = 0.915$ 'dir. Bu durum ölçüğe göre azalan getiriye göstermektedir. Diğer bir ifade ile, bütün girdiler %100 arttırıldığında, üretimde %92'lik bir artış sözkonusudur.

Kuru koşullarda yetişen buğday üretim miktarı üzerine etkileri araştırılan üretim faktörlerine ilişkin, üretim elastikiyetleri, geometrik ortalamalar ve marjinal verimleri Çizelge 7'de verilmiştir.

Çizelge 7: Kuru Koşullarda Buğday Üretiminde Faktörlere İlişkin Geometrik Ortalamalar, Üretim Elastikiyetleri ve Marjinal Verimler

	X_1 (Üretim Alanı) da	X_2 (İşgücü) EİB	X_3 (Çekigücü) Ts	X_4 (Tohum Masrafları TL	X_5 (Gübre Masrafları) TL	X_6 (İlaç Masrafları) TL	Y (Üretim Miktarı) TL
Üretim Miktarı ve Faktörlere İlişkin Geometrik Ortalamalar	12.37	76.49	19.47	1 718 699.69	1 328 005.88	432 314.69	3460.19
Üretim Elastikiyetleri	0.245	0.5736	0.1865	0.2151	-0.1732	-0.1275	$\Sigma\epsilon_i = 0.915$
Marjinal Verim	68.53	25.94	33.14	0.00043	-0.00045	-0.0010	-----

Çizelge'de görüleceği gibi, diğer girdiler geometrik ortalamalarında sabit tutulduğunda üretim alanının 1 dekar arttırılması sonucunda ortalama üretim alanı 12.37 da için üretimde 68.53 kg (dekar 5.54 kg) artışa neden olabilecektir. Aynı şekilde diğer girdiler sabit tutulduğunda, insan işgücünün 1 EİB arttırılması sonucunda üretimde

25.94 kg (dekara 2.09 kg), traktör çekigücünün 1 traktör saat arttırılması sonucunda üretimde 33.14 kg (dekara 2.68 kg), tohum masrafının 10 000 TL arttırılması sonucunda 4.3 kg (dekara 0.35 kg) artış meydana gelebilecektir. Gübre ve ilaç masraflarının elastikiyeti negatif değer sahip olduğu için, gübre masrafının 10 000 TL arttırılması sonucunda üretimde 4.5 kg (dekara 0.36), ilaç masraflarının 10 000 TL arttırılması sonucunda üretimde 10 kg (dekara 0.80 kg) azalmaya neden olabilecektir.

Kuru koşullarda fonksiyonda yer alan değişkenlerin geometrik ortalamalarındaki marjinal teknik ikame haddi (MTİH) Çizelge 8'de verilmiştir.

Çizelge 8: Kuru Koşullarda Fonksiyonda Yer Alan Değişkenlerin Geometrik Ortalamalarındaki MTİH

	X_1	X_2	X_3	X_4	X_5	X_6
X_1		-0.378	-0.483	-0.000006	0.000007	0.000015
X_2			-1.278	-0.000017	0.000017	0.000038
X_3				0.000013	0.000014	0.000030
X_4					1.046	2.325
X_5						-2.222

Fonksiyonda yer alan üretim faktörlerinden gübre ve ilaç masrafı negatif elastikiyete, üretim alanı, işgücü, çekigücü, tohum masrafı pozitif elastikiyete sahip bulunmaktadır. Bu sonuçlara göre, üretim alanı, işgücü, çekigücü, tohum masrafı ile gübre masrafı ve ilaç masrafları arasında ikame ilişkisi mevcut değildir. Üretim alanı, insan işgücü, traktör çekigücü, tohum masrafları aynı kalırken, gübre ve ilaç masraflarının azalması halinde üretim miktarında bir düşme sözkonusu olmayacaktır. Çünkü gübre ve ilaç masraflarının üretim elastikiyeti negatif değer sahiptir. Buna karşılık aynı üretim elastikiyetine sahip üretim alanı, işgücü, çekigücü ve tohum masrafları arasında değişen oranlarda ikame ilişkisi mevcuttur. Örneğin; traktör çekigücü 1 traktör çekigücü saat arttırıldığında aynı üretim düzeyinde kalabilmek için 1.278 EİB saat insan işgücünün azaltılması gerekmektedir. Aynı şekilde ilaç masrafı 1 TL arttırıldığında gübre masraflarının 2.222 TL azaltılması gerektiği sonucuna varılabilir.

Fonksiyonda yer alan bağımlı ve bağımsız değişkenlerle, bağımsız değişkenlerinin kendi aralarındaki yüksek korelasyon katsayıları dikkate alınarak Stepwise (Değişken Ekleme-Elleme) yöntemine başvurulmuştur.

Araştırmada kuru koşullarda buğday üretim fonksiyonunda yer alan aynı bağımsız değişkenler ile yapılan işlem sonucunda, bağımlı değişken üzerinde en fazla etkiye sahip olan bağımsız değişkenlerin üretim alanı, tohum masrafları ve gübre masrafları olduğu saptanmıştır. Elde edilen yeni fonksiyon aşağıda verilmiştir.

$$Y = 1.92X_1^{0.888}X_4^{0.273}X_5^{-0.171} \text{ olarak bulunmuştur.}$$

Yeni fonksiyona ilişkin determinasyon katsayısı (R^2)= 0.863 olup, $F_h=56.83 > F_t=0.45$) %1 önem düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Denklemin standart hatası (Se) 0.1450'dir. Üretim alanı, tohum masrafları ve gübre masrafları, diğer değişkenler elemine edildiği zaman üretim miktarındaki değişmelerin %86.3'ünü tekbaşına açıklayabilmektedir.

Yeni fonksiyonun toplam üretim elastikiyeti $\Sigma b_i = 0.9892$ olup, ölçüğe azalan getiriye göstermektedir. Üretim alanı (X_1), tohum masrafları (X_4) ve gübre masrafları (X_5) %100 arttırıldığında buğday üretim miktarı %98.9 oranında artabilecektir.

4. SONUÇ

Tokat ili Merkez ilçede kuru ve sulu koşullarda buğday üretimi yapan işletmelerin üretim fonksiyonlarında yer alan bağımsız değişkenlerin üretim miktarındaki değişimleri açıklayabileceği saptanmıştır. Sulu koşullarda üretim yapan buğday üreticileri için hesaplanan fonksiyonda ölçüğe göre artan, kuru koşullarda üretim yapan buğday üreticileri için hesaplanan fonksiyonda ölçüğe göre azalan getiri ortaya çıkmıştır. Yapılan çalışma ile sulu ve kuru koşullarda buğday üretiminde kullanılan en önemli faktörlerin rasyonel kullanılıp kullanılmadıkları belirlenmeye çalışılmıştır. Her iki fonksiyon içinde yer alan üretim faktörlerinin arasındaki çoklu bağıntı dikkate alınarak Stepwise (Değişken Ekleme-Elleme) işlemi yapılmıştır. Ulaşılan tüm sonuçlar ile gerek kuru ve gerekse sulu koşullarda üretim yapan işletmelerde yeni bir organizasyonun gerekli olduğu belirlenmiştir.

Elde edilen denklemlerden hesaplanan faktörlerin birbirlerine göre aşırı veya az kullandıkları dikkate alındığında, üretimin her aşamasında üretim tekniğini oluşturan faktörlerin bir bütün düşünülmesinin gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu amaçla, sulu ve kuru koşullarda üretim yapan işletmeler için üretimin yapısal iyileştirilmesini gerektiren önlemlerin alınması artık bir zorunluluk haline gelmiştir. Bu noktadan hareketle, üretimde yer alan faktörlerin birbirlerine göre zamanında ve yeterli miktarda kullanılması çabalarının yoğunlaştırılması gerekmektedir. Özellikle kuru tarımdan sulu tarıma geçişte üreticilerin gereksinim duydukları yeni üretim teknolojilerinin götürülmesi için tarımsal yayım hizmetlerine ağırlık verilmelidir. Böylece gerek üretici ve gerekse makro ekonomik düzeyde olası ekonomik kayıpların en aza indirilmesi sağlanmış olacaktır.

KAYNAKLAR

1. TZOB, Zirai ve İktisadi Rapor, (1992-1993), Yayın No: 174, Ankara 1994
2. ZORAL. Y.K., Erzincan ve Erzurum İllerinde Yapılan Ahır Besiciliğinin Ekonomik Analizi, Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları No. 304, Ankara 1974.
3. ZORAL, Y.K. Üretim Fonksiyonları, Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Mühendislik Fakültesi, MMIEND-84 EY 052, İzmir 1984.
4. KILIÇBAY. A., Ekonometrinin Temelleri, İstanbul Üniversitesi Yayın No: 3330, İstanbul 1986.
5. İŞYAR. Y., Ekonometrik Zaman Serisi Verilerinin İstatistiksel ve Ekonomik Analizlere Esas Teşkil Edecek Şekilde Mevsimleştirilmesi, Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi Cilt: 6, Sayı: 4, (Ayrı Basım) Erzurum, 1975.
6. ERTEK, T., Ekonometriye Giriş, Beta Basım Yayım A.Ş., İstanbul 1987.
7. DILLON, J.L., The Analysis of Respons In Crop and Livestrock Production, Pergamon Press, Newyork 1966.

TARIMA DAYALI SANAYİDE KOOPERATİFLERİN YERİ VE ÖNEMİ

*Yrd.Doç.Dr. Ahmet TURAN**

Bir ülke ekonomisinin kalkınması ile tarımsal sanayinin gelişimi arasında sıkı bir ilişki vardır. Tarım ürünlerinin bir bölümü üretildikten sonra, herhangi bir işlem-den geçirilmeden tüketiciye ulaşmakta ve tüketilmektedir. Bir kısım tarım ürünü de işlendikten sonra tüketilmektedir. Böylece tarım ürünlerini hammadde olarak kullanan ve tarımsal hammaddelere değişik işleme, muhafaza, ambalajlama ve diğer pazarlama hizmetleri uygulayarak, nitelik ve niceliklerini iyileştiren sanayi kesimi tarıma dayalı sanayi olarak (veya agro-endüstri) adlandırılmaktadır. Bu tarıma dayalı sanayi de tarım ürünlerini işleyerek değerlendirmekte ve genel ekonomiye, katma değerini yaratılması, istihdamın artırılması, milli gelirin yükseltilmesi ve ödemeler dengesinin sağlıklı olarak sağlanması açısından katkılar sağlamaktadır.

Ekonomik yapılarında tarımın ve tarımsal yapıda da küçük işletmelerin hakim olduğu ülkelerde, küçük üreticilerin refah seviyesinin yükseltilebilmesi için üreticilerin, bu ürünlerin işlenmesi ve değerlendirilmesi aşamalarında etkili olmaları gerekmektedir. Bu da tarıma dayalı sanayinin geliştirilmesi ile mümkün olabilir. Tarıma dayalı sanayinin geliştirilmesinde tarımsal hammadde üreticilerinin katılımıyla kırsal kesimde oluşturulacak kooperatiflerin büyük payının olduğu görülmektedir.

Nitekim sanayi toplumları dediğimiz gelişmiş batı toplumlarında, tarım sanayinin gelişmesinde kooperatiflerin büyük etkisi olmuştur. Kooperatiflerin tarımsal sanayi konularında etkinlik göstermesi, toplumların tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş sürecini de hızlandırmıştır.

Genel olarak imalat sanayi içinde incelenen tarımsal sanayinin kapsamına, gıda sanayi, içki sanayi, tütün ve tütün mamülleri sanayi, dokuma ve giyim sanayi, orman ürünleri sanayi, kağıt sanayi, deri ve mamülleri sanayi ve lastik sanayi girmektedir. Türkiye'de imalat sanayinin kullandığı toplam girdi içinde tarımın payı %22.9'dur. Sanayileşmiş ülkelerde ise bu oran, ABD ve İngiltere'de %1'den azdır. Bu da bize Türkiye'nin sanayinin tarım sektörüne daha fazla bağımlı olduğunu göstermektedir. (Özçelik,1995)

* A.Ü. Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü

Bu bağımlılığın azaltılabilmesi, tarıma dayalı sanayinin geliştirilerek tarımdan yaratılacak kaynakların sanayi sektörüne aktarılması ile mümkün olabilecektir.

Türkiye'de tarıma dayalı sanayi, Cumhuriyet döneminde gelişmeye başlamış ve bunda devletin büyük teşvik ve yardımları da olmuştur. Ülkemizde tarıma dayalı sanayi işletmelerinin bir kısmı devlet ve özel kesim tarafından bir kısmı da kooperatifler tarafından kurulmuştur. Devletin bu alana yatırımları çoğunlukla; et, süt, alkol, tütün, tuz, yem, orman ürünleri, kağıt vb. alanlara yönelik olmuştur.

Bugün, çeşitli tarıma dayalı sanayi kuruluşları, kamu, özel kesim ve kooperatiflerin farklı seviyelerde etkili oldukları bir yapıya sahiptir. Devletin yönlendirici olarak girdiği bu sektörden giderek çekildiğini ve ileride tamamen çekileceği bildirilmektedir. Bu doğrultuda da sektörde özel kesim ve kooperatiflerin faaliyet göstereceği üretici ve tüketicilerin korunması açısından, tarıma dayalı sanayi sektöründe kooperatiflere büyük görevler düşecektir.

Tarıma dayalı sanayilerin kurulması ve gelişmesinin kooperatif hareketiyle çok yakından ilgisi bulunmaktadır. Söz konusu ilişki genel anlamıyla iki yönlüdür. Birincisi üreticilerin daha iyi işleyip değerlendirmek amacıyla tarıma dayalı sanayi tesislerini kurmaları, ikincisi de tarıma dayalı sanayinin gelişmesiyle ortaya çıkacak yoğun hammadde talebini karşılamakla ortaya çıkabilecek güçlükleri ortadan kaldırmak, yani ürünlerinin değerini bulmasını sağlamak amacıyla kooperatif kurmasıdır. Bu ilişkiden de anlaşılacağı gibi tarıma dayalı sanayi ile kooperatifçilik arasında bir etkileşim bulunmakta ve birbirlerinin gelişmesine ivme kazandırmaktadır.

Tarımsal kooperatifler, çeşitli mal ve hizmetlerin üretimi, üretim girdilerinin temin ve tedariki, ürünlerin toplanması, işlenmesi ve pazarlanmasına kadar çok geniş bir alanda bu hizmeti yürüterek sosyal ve ekonomik faydalar meydana getirmektedir. Ülkemizde 19. yüzyılın ikinci yarısında başlayan kooperatifçiliğin esas gelişmesi Cumhuriyet'ten sonra olmuş ve bu dönemde gelişmeye başlayan tarıma dayalı sanayi ile de çok yakın ilişki içinde bulunulmuştur. Bu sanayi dalı ile ilişkili olan tarımsal kooperatifleri, tarım satış kooperatifleri ve birlikleri, pancar istihsal kooperatifleri, tütün tarım satış kooperatifleri, tarımsal kalkınma kooperatifleri, sulama kooperatifleri, su ürünleri kooperatifleri ve tarım kredi kooperatifleri olarak sıralayabiliriz.

Tarıma dayalı sanayiinde kooperatiflerin büyük etkinliklere sahip olduğu AB ülkelerinde, devletin kooperatif tesis ve yatırımlarını sibvanse ettiği, tesis ve işletme kredilerinin uzun vadeli ve düşük faizli olduğu belirtilmektedir.

Devletin kooperatifçiliği bu şekilde desteklediği ve teşvik ettiği AB ülkelerinde özellikle tarımsal ürünleri işleyen tarıma dayalı sanayide, kooperatiflerin %30-100 oranında pay sahibi olduğu ifade edilmektedir. Kooperatiflerin içinde buldukları sektörde söz sahibi olmalarında kooperatiflerin yatay ve dikey entegrasyona giderek daha güçlü yapıya kavuşmalarının büyük etkisi bulunmaktadır. Örneğin sanayisi gelişmiş batı ülkelerinde kooperatiflerin tarıma dayalı sanayi alanında da payları hayli yüksektir.

Süt ve mamülleri sanayiinde kooperatiflerin payı Almanya'da %98.5 Yunanistan'da %60, İtalya'da %65, Fransa'da %62, İrlanda'da %100, Hollanda'da %90, Danimarka'da %92'dir. (Çıkin ve Karacan 1994, Mülayim 1995) Et ve mamülleri sanayiinde; Fransa'da domuz etinde %80, sığır etinde %30, Danimarka'da domuz etinde %97, sığır etinde %53, Almanya'da domuz etinde %23, sığır etinde %25, Yunanistan'da domuz etinde %3, sığır etinde %2, tavuk etinde %20 kooperatifler pay almaktadır (Anonymous 1994/a).

Alkollü içkilerden şarap sanayinde de kooperatiflerin payları; Fransa'da şarapta %61, şampanyada %36, Almanya'da şarapta %35, Yunanistan'da şarapta %50, İtalya'da şarapta %52, İspanya'da şarapta %60'dır. Yem sanayinde; Almanya'da %50, Norveç'te %67, İngiltere'de %16, Hollanda'da %55, Belçika'da %20 kooperatifler pay almaktadır. Zeytinyağı sanayini incelediğimizde; Yunanistan'da %55, İtalya'da %12, İspanya'da %60, Fransa'da %48 kooperatiflerin pay aldığını görmekteyiz (Çıkin ve Karacan 1994, Mülayim 1995).

Meyve-Sebze işleme sanayinde kooperatifler; İtalya'da %22, Fransa'da %42-45 pay almaktadır. Dondurulmuş sebze; Fransa'da %40, dondurulmuş meyvede de %60 kooperatiflerin payı bulunmaktadır. Un ve unlu mamüller sanayinde de Fransa'da %18, pancar şekerinde Hollanda'da %63, İspanya'da %20, İngiltere'de %0.4, kooperatiflerin payı bulunmaktadır (Anonymous 1994/a Çıkin ve Karacan 1994).

Buradan da anlaşılacağı gibi AB ülkelerinde kooperatiflerin payı yüksek düzeydedir. Buna karşılık Türkiye'deki durumu incelediğimizde bu oranların %1-10, arasında değiştiğini görmekteyiz.

Türkiye'de tarıma dayalı sanayii konusunda, daha çok tarım satış kooperatifleri ile tarımsal kalkınma kooperatiflerinin faaliyet gösterdiklerini görmekteyiz. Diğer kooperatiflerinde bu konularda bir kaç yatırımı bulunmaktadır. Ülkemizde kooperatifler daha çok gıda sanayi, dokuma sanayi, içki sanayi ve orman ürünleri sanayi dallarında faaliyette bulunmaktadır.

Bugün çeşitli gıda sanayiinde kamu, özel kesim ve kooperatiflerin farklı düzeylerde etkili oldukları görülmektedir. Örneğin süt ve mamülleri sanayiinde kapasitenin %3.11'i kooperatiflere aittir. Sanayiden geçen süt açısından da kooperatiflerin payı %2.9'dur (Turan 1992). Bu alanda çalışan kooperatifler bir veya iki mamül madde üretmeye yönelik fabrika, mandıra ve süt toplama merkezlerine sahip bulunmaktadırlar. Bu kooperatiflerin tümü tarımsal kalkınma kooperatifidir.

Et ve mamülleri sanayiinde kooperatiflerin yaygın olmadığı, yalnızca Giresun ve Trabzon'da balık unu ve balık yağı işleyen 3 tesisin, Erzurum'da bir et mamülleri tesisinin bulunduğu görülmektedir. Giresun Bulancak'ta 100 ton/gün kapasiteli balık unu, 82893 kg/yıl balık yağı fabrikası, Trabzon Vakfıkebir'de 300 ton/gün kapasiteli balık unu ve balık yağı tesisi bulunmaktadır. Erzurum Şenkaya Merkez'de 200 ton/yıl kapasiteli et mamülleri tesisi de faaliyette bulunmaktadır.

Bitkisel yağ ve margarin sanayinde özel kesim ve kooperatifler bulunmaktadır. Kooperatiflerden; tarım satış kooperatifleri ve birlikleri; Tariş, Çukobirlik, Trakyabirlik, Karadenizbirlik, Antbirlik ve Güneydoğu Birlik Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri, tarım kredi kooperatifleri, bitkisel yağ ve zeytinyağı üretim alanlarında çalışmaktadır. Bu birlikler ve kooperatifler yaklaşık 1.5 milyon ton/yıl kurulu kapasiteye sahip olup sektördeki toplam kurulu kapasitenin yaklaşık %32'sini oluşturmaktadır. Buna karşılık kooperatiflerin her ne kadar tarıma dayalı sanayi alanında kurulu kapasitede payı nisbeten yüksek olsa da ürünlerin işlenmesinde bitkisel yağda %8.7, zeytin yağında %6.8'lik bir paya sahiptir (Mülayim 1995). Bu durum kooperatiflerin sanayi tesislerinde kapasite kullanım oranının düşük olduğunu ve bunun da finansal kaynakların yetersizliğinden ileri geldiğinin bir göstergesidir.

Meyve ve sebze işleme sanayiinde tarım satış kooperatifleri ve tarımsal kalkınma kooperatifleri yer almakta ve kooperatiflere ait 616.503 ton/yıl kurulu kapasite olup, incir, kuru üzüm, pekmez, salamura zeytin, fındık işleme, meyve sebze işleme, ambalajlama, depolama, tasnif ve bakliyat alanlarında çalışmaktadırlar (Anonymous 1994/b,c). Kooperatifler, mevcut kurulu kapasitede, bu durumları ile önemli bir yere sahip olabilmektedir.

Tarıma dayalı sanayinin alt dallarından olan dokuma ve giyim sanayinde, tarım satış kooperatifleri ile tarımsal kalkınma kooperatifleri faaliyet göstermektedir. Tarım satış kooperatifleri pamuk ipliği ve pamuklu dokuma konusunda, tarımsal kalkınma kooperatifleri de el dokuma halıcılık, kilimcilik, halı ipliği ve kendir işleme konularında faaliyetlerini yoğunlaştırmışlardır.

Tarım satış kooperatiflerinin pamuk ipliği üretim kapasitesi 46.500 ton/yıl olup, sektör toplam kapasitesinin %6.19'unu oluşturmaktadır. Pamuklu dokuma dalında kooperatiflerin payı %4-5 civarında bulunmaktadır. Tarımsal kalkınma kooperatiflerinin yatırımları halıcılık (56 kooperatif 4.831 tezgah + 4.842 m2 halı), kilimcilik (3 kooperatif 100 tezgah + 2.400 ad/yıl), iplik (2 fabrika 600 ton/yıl), kendir işleme (2.000 ton/yıl kapasiteli bir kooperatif) alanlarında üretim de bulunmaktadır (Anonymous 1994/c). Tarımsal kalkınma kooperatifleri özellikle el dokuma halıcılığı konusunda önemli bir yere sahiptir.

Ülkemiz şeker sanayii kurulduğundan bugüne kadar kamu ağırlıklı hizmet sunmakta idi. Daha önceleri tamamı kamu iktisadi devlet kuruluşu olan T.Ş.F.A.Ş.'ne bağlı şeker fabrikalarından üç tanesi (Kayseri, Konya, Amasya) Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifleri'ne (Pankobirlik) devredilmiştir. Bunların yanında Pankobirlik'in önemli hissedarları arasında yer aldığı Adapazarı ve Kütahya şeker fabrikalarında dikkate alındığında, Kooperatiflerin şeker sanayiinde önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Kooperatiflere ait 3 şeker fabrikasının şeker üretimindeki payı, 1993'de %17.94'dür (Anonymous 1995).

Yem sanayi alanında özel sektörün yanında kooperatif sektörde yer almakta ve bu konuda tarım satış kooperatiflerinden Trakyabirlik'e ait bir yem fabrikası, Tarım Kredi

Kooperatifleri Merkez Birliği'ne ait onbir yem fabrikası, Pankobirlik'e ait 2 yem fabrikası ve tarımsal kalkınma kooperatiflerine ait 3 yem fabrikası faaliyetlerini sürdürmektedir. Kooperatiflerin yem sanayiindeki payı hayvan yeminde %8.5'dir.

Un ve unlu mamüller sanayiinde genellikle tarımsal kalkınma kooperatifleri değirmen ve fabrika olarak faaliyet göstermektedir. Sektörde 13 kooperatifin işletmesi bulunmakta ve 438 ton/gün kurulu kapasite ile yaklaşık %1'lik bir pay almaktadır. Orman ürünleri sanayiinde de tarımsal kalkınma kooperatiflerinden 23 kooperatif işletmede bulunmakta ve yılda 201.560 m3 kereste üretim kapasitesine sahiptir.

Bu tarıma dayalı sanayi dallarının yanında, hammaddesini tarımdan alan uçucu yağlar alanında da kooperatifler ve özel sektör birlikte faaliyette bulunmaktadır. Kooperatiflerden tarım satış kooperatiflerine ait 5, tarımsal kalkınma kooperatiflerine ait 1 adet fabrika faaliyetini sürdürmekte, 1625 kg. ince gülyağı üretim kapasitesi ile sektörden yaklaşık %43'lük bir pay almaktadır.

Görüldüğü gibi tarıma dayalı sanayinin çeşitli dallarında faaliyet gösteren ve bu amaçla da, ülkenin her yöresinde kurulan kooperatiflere ait fabrika ve işletmeler kırsal kesimde sanayinin gelişmesine, yeni teknolojinin uygulanmasına ve geliştirilmesine öncelik etmişlerdir. Söz konusu fabrika ve işletmeler aynı zamanda buldukları yerlerde yan sanayinin de gelişmesine katkı sağlamışlardır. Tarıma dayalı sanayinin önemli katkılarından biri de yarattığı istihdam hacmidir. Bugün imalat sanayi istihdamı içindeki oranı %50 civarında bulunmaktadır. İstihdama olan katkının içerisinde kooperatif tesis ve işletmelerinin de payı bulunmaktadır. (Örneğin, tarım satış kooperatifleri birliklerine ait tesislerde yaklaşık 18.000 kişiye, Pankobirlik işletme ve tesislerinde 753 kişiye iş imkânı sağlanmıştır). Diğer tarımsal kooperatifleri ve ürün alım dönemlerini de dikkate aldığımızda, bu sayının daha da çok yükseleceği muhtemeldir.

Tarıma dayalı sanayi, genel ekonomiye katkılarının yanında, özellikle kırsal kesimin bir çok probleminin çözümünde de önemli rol oynamaktadır. Ülke nüfusunun yarısına yakın kısmını bünyesinde barındıran tarım kesiminin hayat standardının yükselmesinde, üreticinin ürününü değer fiyata satabilmesi ve istihdam imkanlarının sağlanması önemli olmaktadır. Bunun için de üretici ile sanayicinin entegre olması gerekir. Bu amaçla üretici ile sanayicinin entegre olacağı kooperatiflerin tarıma dayalı sanayide yer alması ile köylünün köyünde kalkındırılmasında gerçekleştirebilecektir.

Nitekim gelişmiş ülkelerde ki uygulama örneklerinden de görüldüğü gibi tarıma dayalı sanayi alanında, kooperatif işletmeler önemli payları sahip olup ülke sanayinin gelişmesinde büyük rol oynamışlardır.

Tarım ve tarıma dayalı sanayi sürekli etkileşim içinde olduğundan, kırsal kalkınmanın gerçekleştirilmesinde kooperatifler bir araç olabilecek ve devlet politikalarının daha az masraflı ve daha kolay yürütülmesi de sağlanabilecektir.

LİTERATÜR

- Anonymous, 1994/a, Commision of European Communities, The Agricultural Situation in The Community 1993 Report, Brussels Luxembourg
- Anonymous, 1994/b, T.C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Teşkilatlandırma Genel Müdürlüğü kayıtları (Yayınlanmamış). Ankara
- Anonymous, 1994/c, T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Teşkilatlandırma ve Destekleme Genel Müdürlüğü Kayıtları (Yayınlanmamış). Ankara
- Anonymous, 1995, Pankobirlik S.S.Pancar Ekicileri Kooperatifleri Birliği 1993 Faaliyet yılı Raporu, Ankara.
- Çıkin A. ve Karacan,A.R. 1994, Genel Kooperatifçilik, E.Ü. Ziraat Fakültesi Yayınları. No:511, E.Ü. Basımevi, Bornova İzmir.
- Mülayim, Z.G. 1995, Kooperatifçilik II. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara.
- Özçelik, A. 1995, Türkiye'de Tarıma Dayalı Sanayi ile Üreticinin Entegrasyonunda Kooperatif
- Örgütlenmenin önemi, Karınca Kooperatif Postası, Sayı:699, Türk Kooperatifçilik Kurumu, Ankara.
- Turan. A., 1992 Süt Fabrikası İşleten, Tonya ve Bütün Köyevlerini Kalkındırma Kooperatifinin Tarımsal Kooperatif İşletmeciliği Yönünden Analizi, A.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi ABD Doktora Tezi (Basılmamış). Ankara.

Türk Kooperatifçilik Eğitim Vakfı Organları YÖNETİM KURULU

- Başkan :** Kâmil ÖZDEMİR
Pankobirlik Genel Müdürü
- Başkan Yardımcısı :** M. Nedim YILMAZ
TİGEM - Daire Başkanı
- Muhasip Üye :** Sadettin BAŞARAN
Hedef A.Ş. Genel Müdürü
- Üye :** Kadir AKGÜL
T. Esnaf ve Sanatkârlar Kef. Koop. Mer. Bir. Gen. Müdürü
- Üye :** Prof. Dr. Celâl ER
A.Ü. Ziraat Fakültesi Öğretim Üyesi
- Üye :** Prof. Dr. Rasih DEMİRCİ
G.Üni. İİBF. İşletme Bölümü Öğretim Üyesi
- Üye :** Nurettin HAZAR
Türk Kooperatifçilik Kurumu Eski Başkanı
- Üye :** İ. Akın ŞEHİRLİOĞLU
Ziraat Yüksek Mühendisi (Beta Ziraat ve Tic. A.Ş. Antalya Satış Bürosu Teknik Elemanı)
- Üye :** İlhan YILDIRIM
Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği Genel Müdürlüğü Uzman

DENETLEME KURULU

- Başkan :** Recep DÜZERDİK
BETA Ziraat ve Ticaret A.Ş. Genel Md. Yardımcısı
- Üye :** H. Turgut ÖZDENER
Emekli
- Üye :** Nail TAN
Kültür Bakanlığı Türk Halk Müziği Korosu Uzmanı

- Vakıf organlarının üyelerinin isimleri Soyadı sırasıyla yazılmıştır.

TÜRK KOOPERATİFÇİLİK KURUMUNUN YAYINLARI

KDV DAHİL FİYATI
(1996 Yılı için)

1-	1163 Sayılı Kooperatifler Kanununun Uygulanmasında Kooperatiflerin Durumu ve Sorunları (VII. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi Tebliğler)	80.000
2-	Kooperatif Şirketler (Yayın No. 30)	40.000
3-	Çeşitli Ülkelerde Toprak Reformu Uygulamaları (Yayın No. 34)	80.000
4-	Az Gelişmiş Ülkelerde Kooperatif ve Devlet (Yayın No. 36)	80.000
5-	Kooperatifçilik ve İlkokul (Yayın No. 38)	40.000
6-	Kooperatifçilik Bilgisi (Yayın No. 40)	60.000
7-	Büyük Mağazacılık ve Tüketim Kooperatifçiliği (Yayın No. 41)	80.000
8-	Ekonomik ve Sosyal Gelişmeler Karşısında Türkiye'de Kooperatifçilik Politikası IX. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi-Tebliğler (Yayın No. 42)	50.000
9-	Türk Kooperatifçiliği Üzerine Düşünceler (Yayın No. 43)	80.000
10-	X. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi - Tebliğler (Yayın No. 44)	80.000
11-	Atatürk ve Kooperatifçilik (Yayın No. 45)	60.000
12-	The Co-operative Movement In Turkey And Its Expected Development (Yayın No. 46)	60.000
13-	Kooperatiflerin Vergilendirilmesi ve Vergi Sorunları (Yayın No. 47)	80.000
14-	Türkiye Ekonomisinde Tarımsal Amaçlı Kooperatifçilik İşletmeleri (Yayın No. 48)	120.000
15-	Kooperatiflerin Dış Ticaret Açısından Milli Ekonomiye Katkıları (Yayın No. 49)	120.000
16-	Köy Kalkınma Kooperatiflerinde Yönetim (Yayın No. 50)	80.000
17-	Çorlu İlçesi Seymen Köy Kalkınma Kooperatiflerinde Grup Tanımının Ekonomik Analizi (Yayın No. 52)	80.000
18-	Vakıflar Tüzüğü (Yayın No. 53)	40.000
19-	Karınca Dergisi Kooperatifçilikle İlgili Bibliyografya (Yayın No. 55)	80.000
20-	XI. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi - Tebliğler (Yayın No. 57)	120.000
21-	XI. International Turkish Cooperative Congress-Papers (Yayın No. 59)	120.000
22-	Türkiye'de Kooperatiflerin Verimli Çalışmaları Açısından Yatay ve Dikey Bütünlüşme Hareketleri (Yayın No. 60)	120.000
23-	Tarımsal Üretimde Kooperasyon ve Türk Tarımına Uygulanabilirliği (Yayın No. 61)	80.000
24-	Marketin Functions On Foreign Trade In Turkey And In The United States Of America (Yayın No. 63)	120.000
25-	"Dünyada Mekan" Konut Kooperatifleri-Seminer-Tebliğleri (Yayın No. 64)	80.000
26-	"Alın Bilezik" Esnaf ve Sanatkarlar Kefalet Kooperatifleri - Seminer Tebliğleri (Yayın No. 65)	80.000
27-	"Bir Lokma Bir Hırka" Tüketim Kooperatifleri - Semineri Tebliğleri (Yayın No. 66)	80.000
28-	XII. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi - Tebliğler (Yayın No. 67)	120.000
29-	XII. International Turkish Cooperative Congress-Papers (Yayın No. 68)	120.000
30-	Türkiye'de Tüketim Kooperatiflerinin Bugünkü Durumu, Alınması Gereken Tedbirler - Araştırma (Yayın No. 70)	120.000
31-	Anadolu Basınında Kooperatifçilik (Yayın No. 71)	80.000
32-	Bütün Değişiklikleriyle Kooperatifler Kanunu (Yayın No. 72)	100.000
33-	Türkiye'deki Sendikalar Faaliyetler İçindeki Tüketim Kooperatiflerinin Durumu ve Gelişme İmkânları - Araştırma (Yayın no. 73)	120.000
34-	Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin Yapısı ve İlke Ekonomisindeki Yeni Seminer Tebliğleri - (Kooperatifçilik Dergisi Özel Sayısı)	100.000
35-	Türkiye'deki Kooperatiflerin Avrupa Topluluğu Bünyesine Entegrasyonu - Seminer Tebliğleri (Yayın No. 74)	80.000
36-	"Kooperatifler ve Özelleştirme" Seminer Tebliğleri (Yayın No. 75)	80.000
37-	XIII. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi Türkçe Tebliğler (Yayın No. 76)	120.000
38-	XIII. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi-İngilizce/Almanca Tebliğler (Yayın No. 77)	140.000
39-	Kooperatif Yönetim Kurulu Üyelerinin Hukuki Sorumluluğu (Yayın No. 78) (1991 Yılı)	160.000
40-	1992 Kooperatifçilik Yılı (Yayın No. 80)	180.000
41-	XIV. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi Türkçe Tebliğleri (Yayın No. 81)	180.000
42-	XIV. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi İngilizce/Almanca Tebliğleri (Yayın No. 82)	180.000
43-	Milli Hakimiyetin İktisadi, Sosyal ve Kültürel Temelleri Sempozyomu Tebliğler (Yayın No. 83)	120.000
44-	1993 Kooperatifçilik Yılı (Yayın No. 84)	400.000
45-	1994 Kooperatifçilik Yılı (Yayın No. 85)	400.000

DERGİLER	KARINCA	KARINCA KARDEŞ	KOOPERATİFÇİLİK	COOPERATION İN TÜRKİYE
Adet (TL)	100.000	Karınca'nın Eki	150.000	500.000
Adet \$	2	olup parasızdır.	3	6
Adet (DM)	3		3	10
Yıllık (TL)	1.000.000 (12 sayı ve Ka- rınca Kardeş)		500.000 (4 sayı)	1.000.000 (2 sayı)

Yayın İsteme Adresi : Türk Kooperatifçilik Kurumu, Mithatpaşa Cad. No. 38/A
06420 Kızılay/Ankara

Tel : (312) 431 61 25 - 431 61 26

Faks : (312) 434 06 46

Yayın Bedeli yatırmak için Banka Hesap No: T.C. Ziraat Bankası Kızılay Şb. 304400/4-5 - ANKARA

Not: PTT ile kitap yayın isteyenlerin; PTT masraflı dahil yayın bedelini hesabımıza yatırdıklarına dair makbuzlarını talep dilekçelerine eklemeleri gereklidir. (Behar kitap için PTT gideri: 10.000 TL.)

ISSN 1300-1469